МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНЖЕНЕРНИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ
ІНСТИТУТ ім. Ю. М. ПОТЕБНІ
Кафедра інформаційної економіки, підприємництва та фінансів
(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота(проєкт)

магістра
(рівень вищої освіти)

на тему Механізм фінансової децентралізації та повоєнне відновлення громад

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0724-удмф
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
(код і назва спеціальності)
спеціалізації _____
(код і назва спеціалізації)
освітньої програми Управління державними та місцевими фінансами
(назва освітньої програми)
О. О. Межуєв
(ініціали та прізвище)

Керівник доц., к.е.н., доц. Сіліна І.В.
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)
Рецензент_____
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Запоріжжя
2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні
Кафедра інформаційної економіки, підприємництва та фінансів
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
(код та назва)
Спеціалізація _____
(код та назва)
Освітня програма Управління державними та місцевими фінансами

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри_____
«_____»_____20____року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ (ПРОЄКТ)СТУДЕНТОВІ (СТУДЕНТЦІ)
Межуєву Олександру Олександровичу
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи (проекту) Механізм фінансової децентралізації та повоєнне відновлення громад
керівник роботи Сіліна І. В., к.е.н., доц.
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ №318-с від «27» лютого 2025 року
Строк подання студентом роботи 24 листопада 2025 р.
2. Вихідні дані до роботи є офіційні статистичні матеріали Держстату України, дані бюджетної звітності Оріхівської міської територіальної громади
3. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Теоретико-методологічні засади фінансової децентралізації та повоєнного відновлення територіальних громад. 2. Оцінювання механізму фінансової децентралізації та фінансової спроможності громад в умовах воєнного стану. 3. Удосконалення механізму фінансової децентралізації для забезпечення повоєнного відновлення територіальних громад.
4. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) Місце фінансової децентралізації в системі публічних фінансів. Канали впливу місцевих бюджетів на розвиток та повоєнне відновлення територіальних громад. Логіко-структурна схема багаторівневого механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення територіальних громад. Місце бюджету Оріхівської міської територіальної громади в системі публічних фінансів України. Логіко-структурна схема оцінювання фінансової спроможності громади щодо повоєнного відновлення та просторового розвитку.

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	доцент, к.е.н., доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів Сіліна І.В.	17.09	17.09
2	доцент, к.е.н., доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів Сіліна І.В.	19.10	19.10
3	доцент, к.е.н., доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів Сіліна І.В.	29.10	29.10

6. Дата видачі завдання_____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Призначення наукових керівників. Затвердження тем дипломних робіт	*27.02.2025*	
2	Напрацювання теоретичного матеріалу: дослідження сутності об’єкту та предмету дослідження, критичний аналіз існуючих методологічних засад, вибір та обґрунтування напрямку проведення дослідження	*29.10.2025*	
3	Апробація результатів на Міжнародних та Всеукраїнських конференціях	*3.11.2025*	
4	Розробка економіко-математичного забезпечення основних елементів концептуального підходу	*10.11.2025*	
5	Збір та систематизація статистичного та нормативного матеріалу дослідження.	*17.11.2025*	
6	Узагальнення отриманих результатів. Оформлення роботи	*30.11.2025*	
7	Надання роботи до рецензії. Нормоконтроль	*24.11.2025*	
8	Прилюдний захист дипломної роботи на засіданні ЕК	*17.12.2024*	

Студент _____ О. О. Межуєв
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи (проєкту) _____ І. В. Сіліна
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ _____
(підпис) (ініціали та прізвище

АНОТАЦІЯ

Межуєв О. О. Механізм фінансової децентралізації та повоєнне відновлення громад

Кваліфікаційна випускна робота для здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок, науковий керівник І. В. Сіліна. Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні ЗНУ, кафедра інформаційної економіки, підприємництва та фінансів, 2025.

Магістерська робота присвячена обґрунтуваню теоретико-методичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму фінансової децентралізації для забезпечення повоєнного відновлення територіальних громад.

В роботі уточнено теоретичні засади фінансової децентралізації та повоєнного відновлення територіальних громад; систематизовано підходи до трактування механізму фінансової децентралізації в системі місцевих фінансів; розроблено концептуальну модель механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення територіальної громади в умовах фінансової децентралізації; оцінено фінансову спроможність Оріхівської міської територіальної громади та ефективність чинного механізму фінансової децентралізації щодо забезпечення повоєнного відновлення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в: удосконалено теоретичний підхід до трактування механізму фінансової децентралізації як багаторівневої системи взаємодії державних та місцевих фінансів; набув подальшого розвитку методичний підхід до оцінювання фінансової спроможності територіальної громади.

Ключові слова: ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ, ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА, МІСЦЕВИЙ БЮДЖЕТ, ФІНАНСОВА СПРОМОЖНІСТЬ, ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ, МІЖБЮДЖЕТНІ ТРАНСФЕРТИ, МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

SUMMARY

Mezhuyev O. O. The mechanism of financial decentralization and post-war restoration of communities

Qualifying final work for obtaining a master's degree in the specialty 072 Finance, banking, insurance and stock market, scientific supervisor I. V. Silina. Engineering Educational and Scientific Institute named after Yu. M. Potebnia ZNU, Department of Information Economics, Entrepreneurship and Finance, 2025.

The master's work is devoted to substantiating the theoretical and methodological principles and developing practical recommendations for improving the mechanism of financial decentralization to ensure the post-war restoration of territorial communities.

The work clarifies the theoretical principles of financial decentralization and post-war restoration of territorial communities; systematizes approaches to interpreting the mechanism of financial decentralization in the system of local finances; a conceptual model of the mechanism of financial support for the post-war restoration of a territorial community in the context of financial decentralization was developed; the financial capacity of the Orikhiv urban territorial community and the effectiveness of the current financial decentralization mechanism for ensuring post-war restoration were assessed.

The scientific novelty of the results obtained lies in: the theoretical approach to interpreting the mechanism of financial decentralization as a multi-level system of interaction between state and local finances was improved; the methodological approach to assessing the financial capacity of a territorial community was further developed.

Keywords: FINANCIAL DECENTRALIZATION, TERRITORIAL COMMUNITY, LOCAL BUDGET, FINANCIAL CAPACITY, POST-WAR RECONSTRUCTION, INTERBUDGET TRANSFERS, MECHANISM OF FINANCIAL SUPPORT

ЗМІСТ

ВСТУП…… 8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ……. 11
1.1. Економічна сутність, принципи та еволюція фінансової децентралізації в системі публічних фінансів ……. 11
1.2. Місцеві бюджети як фінансова основа розвитку та відновлення територіальних громад ……. 18
1.3. Теоретичні підходи до формування механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення громад …… 25
1.4. Висновки до розділу 1…….. 32
РОЗДІЛ 2. ОЦІНЮВАННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ …….. 35
2.1. Соціально-економічна характеристика та бюджетна система територіальної громади ……. 35
2.2. Аналіз доходів і видатків бюджету громади в умовах фінансової децентралізації та воєнного стану ……. 41
2.3. Оцінювання фінансової спроможності громади щодо повоєнного відновлення та просторового розвитку …… 49
2.4. Висновки до розділу 2…….. 56
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД …….. 59
3.1. Концептуальна модель механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення територіальної громади…… 59

3.2. Розробка та аналіз сценаріїв формування ресурсної бази відновлення ……. 65

3.3. Практичні рекомендації щодо вдосконалення інструментів фінансової децентралізації та оцінка економічного ефекту від їх впровадження для громади …… 72

3.4. Висновки до розділу 3……... 80

ВИСНОВКИ…… 83

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….. 87

ВСТУП

Поглиблення фінансової децентралізації в Україні є ключовою передумовою зміцнення спроможності територіальних громад та переорієнтації системи публічних фінансів на потреби місцевого розвитку. Умови повоєнного відновлення посилюють значущість цієї трансформації, оскільки саме на рівні громад концентруються основні виклики, пов’язані з відновленням зруйнованої інфраструктури, відновленням людського капіталу, підтримкою місцевого бізнесу та забезпеченням базових публічних послуг. Ефективно побудований механізм фінансової децентралізації здатний перетворити місцеві бюджети з пасивних розподільчих інструментів на активний інструмент розвитку, що мобілізує як власні ресурси громади, так і можливості державної підтримки, міжнародної допомоги та державно-приватного партнерства.

З огляду на це теоретичне й практичне значення має комплексне дослідження механізму фінансової децентралізації в контексті повоєнного відновлення територіальних громад із фокусом на конкретній громаді. У цій роботі як приклад обрано Оріхівську міську територіальну громаду Запорізької області, яка зазнала значних руйнувань унаслідок повномасштабної агресії та потребує науково обґрунтованих підходів до формування ресурсної бази відновлення. Отримані результати можуть бути використані не лише в Оріхівській громаді, а й адаптовані для інших територіальних громад України.

Метою магістерської роботи є обґрунтування теоретико-методичних засад та розроблення практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму фінансової децентралізації для забезпечення повоєнного відновлення територіальних громад.

Відповідно до поставленої мети в роботі вирішено такі завдання:

– уточнено теоретичні засади фінансової децентралізації та повоєнного відновлення територіальних громад,

– систематизовано підходи до трактування механізму фінансової децентралізації в системі місцевих фінансів;

– розроблено концептуальну модель механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення територіальної громади в умовах фінансової децентралізації;

– оцінено фінансову спроможність Оріхівської міської територіальної громади та ефективність чинного механізму фінансової децентралізації щодо забезпечення повоєнного відновлення;

– запропоновано комплекс практичних рекомендацій і сценаріїв формування ресурсної бази повоєнного відновлення Оріхівської міської територіальної громади та обґрунтовано економічний ефект від їх впровадження.

Об’єктом дослідження є процеси формування та функціонування механізму фінансової децентралізації в системі місцевих фінансів України.

Предметом дослідження є сукупність фінансово-економічних відносин, інструментів та організаційно-методичних підходів до реалізації механізму фінансової децентралізації, спрямованого на забезпечення повоєнного відновлення територіальної громади.

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань у магістерській роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Діалектичний та системний підходи застосовано для розкриття сутності фінансової децентралізації та її ролі в повоєнному відновленні. Методи аналізу й синтезу, індукції та дедукції використано для опрацювання наукових джерел, нормативно-правової бази та узагальнення теоретико-методичних положень. Порівняльний і структурно-логічний аналіз застосовано для зіставлення вітчизняних і зарубіжних підходів до організації місцевих фінансів та практик відновлення громад. Статистичні методи, методи групування й графічного відображення використано для аналізу динаміки та структури доходів і видатків бюджету Оріхівської міської територіальної громади. Економіко-математичні та сценарні методи моделювання залучено для оцінювання фінансової спроможності громади та розроблення сценаріїв

формування ресурсної бази повоєнного відновлення. Експертні оцінки та методи прогнозування застосовано для обґрунтування запропонованих рекомендацій щодо удосконалення механізму фінансової децентралізації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в: удосконалено теоретичний підхід до трактування механізму фінансової децентралізації як багаторівневої системи взаємодії державних та місцевих фінансів, орієнтованої не лише на фіскальну автономію, а й на забезпечення стійкого повоєнного відновлення територіальних громад; набув подальшого розвитку методичний підхід до оцінювання фінансової спроможності територіальної громади, в якому запропоновано враховувати показники відновлювальної здатності (інвестиційний потенціал, ступінь диверсифікації джерел фінансування відбудови, інституційну готовність до реалізації проєктів відновлення).

Практичне значення роботи полягає в можливості використання запропонованих методичних підходів, моделей та рекомендацій органами місцевого самоврядування Оріхівської міської територіальної громади при формуванні та реалізації програм повоєнного відновлення.

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 86 сторінок машинописного тексту, містить 17 таблиць, 7 рисунків. Список використаних джерел налічує 46 найменувань.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Економічна сутність, принципи та еволюція фінансової децентралізації в системі публічних фінансів

Фінансова децентралізація в сучасних умовах трансформації публічних фінансів України набуває ключового значення, оскільки визначає можливості територіальних громад самостійно реагувати на виклики війни, забезпечувати базові публічні послуги та формувати ресурсну основу для повоєнного відновлення. У світовій практиці децентралізація розглядається не лише як інструмент реформування державного управління, а й як необхідна передумова стійкого, інклюзивного розвитку, посилення підзвітності та ефективнішого використання бюджетних ресурсів на місцях.

У класичній теорії публічних фінансів Р. Масгрейв виокремив три базові функції держави – алокаційну, перерозподільну та стабілізаційну [1]. Перерозподіл доходів і макроекономічна стабілізація, як правило, залишаються на рівні центрального уряду, тоді як функція алокації публічних благ (насамперед тих, що мають локальний характер) може ефективно делегуватися субнаціональним рівням влади. Саме перерозподіл алокаційної функції між центральним та місцевими рівнями, підкріплений відповідними фінансовими ресурсами, становить зміст фінансової (фіскальної) децентралізації.

У межах теорії фіскального федералізму У. Оутс сформулював «теорему децентралізації»: якщо вподобання населення щодо публічних благ відрізняються між територіями, а перерозподіл доходів і макростабілізація залишаються централізованими, то надання локальних публічних послуг органами місцевого самоврядування зазвичай забезпечує вищий добробут, ніж їх

централізоване надання [2]. Таким чином, економічна сутність фінансової децентралізації полягає в перенесенні повноважень щодо прийняття рішень про видатки та доходи на той рівень влади, який найближчий до споживача послуг і найкраще враховує локальні потреби.

Сучасні підходи трактують фінансову децентралізацію як багатовимірний процес перерозподілу міжрівневих повноважень та ресурсів. У роботах Світового банку вона визначається як сукупність інституційних рішень щодо розмежування видаткових повноважень, джерел доходів, системи міжбюджетних трансфертів і правил місцевих запозичень між рівнями влади [3]. Р. Бейл і Р. Берд підкреслюють, що йдеться не лише про передачу фінансових ресурсів, а про створення такого дизайну міжбюджетних відносин, який стимулює місцеві органи влади ефективно надавати послуги, розширювати власну дохідну базу та відповідати перед громадянами за результати [4].

Отже, фінансова децентралізація охоплює щонайменше чотири ключові виміри:

– видаткова децентралізація, закріплення за місцевими бюджетами повноважень щодо надання конкретних публічних послуг;

– доходна децентралізація, надання місцевим органам влади права отримувати власні доходи (місцеві податки і збори, частки загальнодержавних податків);

– система міжбюджетних трансфертів, механізми горизонтального та вертикального вирівнювання;

– боргова децентралізація, можливості місцевих органів влади здійснювати запозичення в межах установлених фіскальних правил.

У науковій літературі спостерігається еволюція підходів до трактування фінансової децентралізації (табл. 1.1).

Як свідчать сучасні емпіричні дослідження, вплив фінансової децентралізації на економічне зростання є неоднозначним: він залежить від якості інституцій, рівня підзвітності, структури доходів місцевих бюджетів та узгодженості між видатковими і доходними повноваженнями [5]. Це підкреслює

важливість не лише формальної передачі ресурсів, а й побудови цілісної моделі міжбюджетних відносин.

Таблиця 1.1 – Еволюція наукових підходів до трактування фінансової децентралізації

Автор / школа	Ключовий акцент	Стислий зміст підходу
Р. Масгрейв (класична теорія публічних фінансів) [1]	Розподіл функцій між рівнями влади	Децентралізація виправдана насамперед для алокаційної функції держави та локальних публічних благ.
У. Оутс, теорія фіскального федералізму [2]	Переваги локального надання послуг	Локальні уряди краще узгоджують обсяг та структуру послуг з уподобаннями мешканців, що підвищує ефективність використання ресурсів.
Світовий банк (Boex, Williamson, Yilmaz) [3]	Багатовимірність децентралізації	Фінансова децентралізація – це узгоджений комплекс рішень щодо видатків, доходів, трансфертів і запозичень в багаторівневій системі управління.
Р. Бейл, Р. Берд [4]	Зв’язок із місцевим розвитком	Успіх децентралізації залежить від відповідності фінансових ресурсів переданим функціям, а також від інституційної спроможності субнаціональних органів влади.

Нормативне підґрунтя фінансової децентралізації в Європі закріплено в Європейській хартії місцевого самоврядування. Стаття 9 Хартії передбачає, що органи місцевого самоврядування мають право на «власні адекватні фінансові ресурси», якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень, і що частина цих ресурсів має формуватися за рахунок місцевих податків і зборів, ставки яких органи місцевого самоврядування мають право визначати в межах закону [5].

У рекомендаціях ООН і Світового банку виділяють низку принципів, які мають забезпечувати ефективність фінансової децентралізації []:

принцип субсидіарності – публічні послуги повинні надаватися тим рівнем влади, який здатний зробити це найбільш ефективно, найближче до громадян;

принцип відповідності (кореспонденції) – географічні межі юрисдикції мають відповідати ареалу вигод від певної послуги;

принцип «фінанси йдуть за функціями» – передача повноважень супроводжується відповідними фінансовими ресурсами;

принцип автономії та підзвітності – місцеві органи влади мають достатній простір для прийняття рішень і одночасно несуть відповідальність за результати перед громадою;

принцип адекватності та стабільності доходів – доходна база місцевих бюджетів має бути достатньою і прогнозованою для виконання покладених завдань;

принцип вирівнювання – система трансфертів повинна згладжувати надмірні міжтериторіальні диспропорції, не підриваючи стимулів до нарощення власних доходів;

принцип прозорості та простоти – правила розмежування повноважень, розрахунку трансфертів і обмеження запозичень мають бути зрозумілими для всіх учасників.

Стислий зміст основних принципів подано в табл. 1.2.

Дотримання зазначених принципів забезпечує органічне вписання фінансової децентралізації в систему публічних фінансів, мінімізує конфлікти між рівнями влади та створює передумови для фіскальної стійкості як держави загалом, так і окремих громад.

Фінансова децентралізація є складовою ширшої концепції багаторівневого врядування, що передбачає розподіл політичних, адміністративних та фіскальних повноважень між національним, регіональним і місцевим рівнями [3]. У системі публічних фінансів вона відображає вертикальний розподіл бюджетних ресурсів і повноважень, формуючи структуру консолідованого бюджету держави.

На рис. 1.1 схематично представлено місце фінансової децентралізації в системі публічних фінансів. Центральний рівень акумулює доходи від базових загальнодержавних податків і виконує функції макростабілізації та перерозподілу, регіональний рівень забезпечує розвиток інфраструктури міжмуніципального значення, а місцевий рівень відповідає за більшість послуг

повсякденного споживання (початкова освіта, базова медична допомога, житлово-комунальні послуги, місцеві дороги тощо).

Фінансова децентралізація покликана забезпечити кореспонденцію між цими повноваженнями та відповідними ресурсами, у тому числі через систему трансфертів і місцевих податків [3, 6, 7].

Таблиця 1.2 – Ключові принципи фінансової децентралізації в системі публічних фінансів

Принцип	Зміст	Нормативне / наукове джерело
Субсидіарність	Надання послуг тим рівнем влади, який найближчий до громадян і здатний забезпечити їх ефективно.	Європейська хартія місцевого самоврядування, доктрина фіскального федералізму.
Відповідність (кореспонденція)	Юрисдикція, що фінансує послугу, має збігатися з територією її споживання.	Оутс, теорія фіскального федералізму; Світовий банк. [2]
«Фінанси йдуть за функціями»	Передача видаткових повноважень супроводжується наданням відповідних власних доходів або справедливих трансфертів.	Бейл, Берд; Boex et al.[3].
Автономія та підзвітність	Місцева влада має свободу у формуванні бюджету в межах закону, але звітує перед громадою за результати.	Європейська хартія, рекомендації ООН.
Адекватність і стабільність доходів	Доходна база забезпечує довгострокове фінансування делегованих повноважень і не є надмірно волатильною.	Світовий банк; Kaneva, Karpenko [7].
Вирівнювання	Міжбюджетні трансферти зменшують дисбаланси спроможності територій, не демотивуючи до розвитку власних доходів.	World Bank; Bahl & Bird [4].
Прозорість і простота	Чіткі, зрозумілі правила розподілу ресурсів і обмеження боргу, відкритість бюджетної інформації.	UN DESA, Світовий банк.

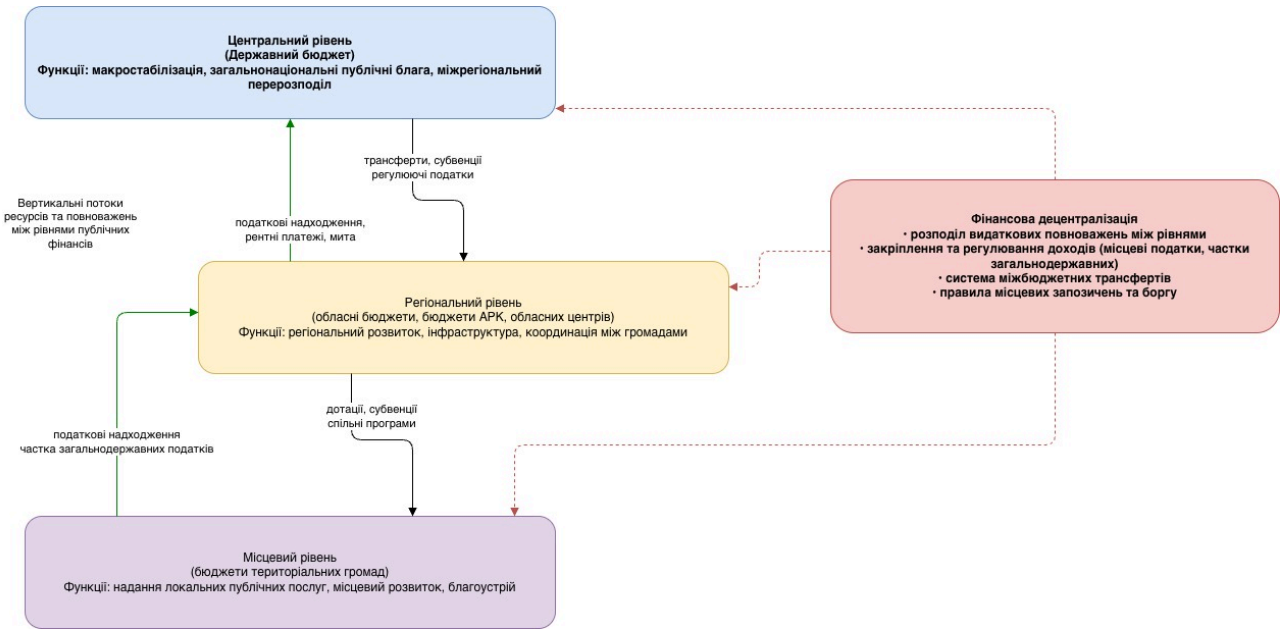

Рисунок 1.1 – Місце фінансової децентралізації в системі публічних фінансів

У цьому контексті фінансова децентралізація виступає механізмом підвищення ефективності системи публічних фінансів загалом: наближаючи прийняття рішень до громадян, вона сприяє кращій відповідності витрат реальним потребам, стимулює конкуренцію між громадами за інвестиції та людський капітал, а також розвантажує центральний бюджет, дозволяючи зосередитися на загальнодержавних пріоритетах [4, 8].

Після Другої світової війни в більшості країн переважала модель централізованих державних фінансів. Однак з 1980-х років почалася хвиля децентралізаційних реформ, зумовлена кризою кейнсіанської моделі, зростанням попиту на локальну демократію, необхідністю підвищення ефективності державних видатків та інтеграцією в глобальну економіку.

Світовий банк відзначає, що за останні десятиліття багато країн «деволювали» значні повноваження та ресурси на субнаціональний рівень, очікуючи підвищення якості послуг і довіри громадян. У низці емпіричних досліджень виявлено позитивний зв’язок між певними формами фінансової децентралізації (насамперед розширенням власних доходів місцевих бюджетів) та розвитком людського капіталу, інфраструктури і економічним зростанням.

Водночас надмірне делегування видаткових повноважень без відповідних доходних джерел або слабкі інституції можуть призвести до фіскальної нестабільності та корупційних ризиків [4].

Сучасні стратегічні документи ООН розглядають децентралізацію як один із ключових механізмів досягнення Цілей сталого розвитку, особливо в частині локалізації інвестицій у стійку інфраструктуру та соціальні послуги. Це набуває особливого значення для країн, що переживають конфлікти та відновлення після них, оскільки стійкі та фінансово спроможні громади краще здатні забезпечувати базові послуги, приймати внутрішньо переміщених осіб та координувати відбудову з урахуванням місцевих потреб.

В Україні інституційні передумови децентралізації були закладені ще в 1990-х роках через прийняття Конституції України, Законів «Про місцеве самоврядування в Україні» та ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування. Проте до 2014 року система публічних фінансів залишалася висококонцентрованою: частка місцевих бюджетів у консолідованому бюджеті була порівняно низькою, власні доходи громад мали обмежений характер, а міжбюджетні трансферти не забезпечували належного вирівнювання та стимулів до розвитку [6].

Якісний перелом відбувся із прийняттям у 2014 році «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» та подальшими змінами до Бюджетного та Податкового кодексів. Вони передбачили:

– закріплення за бюджетами об’єднаних територіальних громад більшої частки податку на доходи фізичних осіб (ПДФО);

– розширення переліку місцевих податків і зборів (зокрема, податку на нерухоме майно, єдиного податку для малого бізнесу);

– зміну механізмів горизонтального та вертикального вирівнювання;

– посилення фінансової самостійності міст обласного значення та об’єднаних громад [6, 9].

За даними дослідження НДФІ, у 2014–2019 роках частка місцевих бюджетів у видатках консолідованого бюджету України зросла з близько 43 % до понад 51 %, а обсяг власних доходів місцевих бюджетів збільшився більш ніж удвічі в реальному вимірі [6]. Це свідчить про сутнісне посилення ролі субнаціонального рівня у системі публічних фінансів. Одночасно розширилася інвестиційна функція громад: поряд із поточними видатками зросла частка капітальних видатків на місцеву інфраструктуру та соціальні об’єкти, що створює передумови для економічного розвитку на локальному рівні.

Аналітичні дослідження Chatham House підкреслюють, що українська децентралізація має подвійний характер: поряд із фіскальною відбувається політична та адміністративна децентралізація, спрямована на укрупнення громад (створення спроможних «hromadas»), посилення їхніх виборних органів та інтеграцію секторальних реформ (у сфері освіти, охорони здоров’я, соціальних послуг) [9]. Уточнена модель міжрівневих відносин передбачає поступовий перехід від «ручного» перерозподілу ресурсів до більш прозорих правил бюджетного планування, що узгоджується з європейськими стандартами публічних фінансів [5; 9].

Повномасштабна агресія російської федерації з 2022 року стала серйозним стрес-тестом для системи місцевих фінансів. Попри суттєве падіння окремих видів доходів і зростання видатків на оборону та безпеку, місцеві бюджети залишилися ключовим інструментом підтримки життєдіяльності територій, прийому внутрішньо переміщених осіб, ремонту критичної інфраструктури. Дослідження українських вчених свідчать, що доходна база місцевих бюджетів, сформована в результаті реформи децентралізації, стала основою фінансової самостійності та конкурентоспроможності територій у воєнних умовах і дає змогу планувати повоєнне відновлення на місцевому рівні [7; 9].

1.2. Місцеві бюджети як фінансова основа розвитку та відновлення територіальних громад

Місцеві бюджети в умовах фінансової децентралізації виступають ключовою ланкою системи публічних фінансів і фактично визначають межі фінансової самостійності, конкурентоспроможності та стійкості територіальних громад. У дослідженнях І. Цимбалюк, Н. Павліхи та О. Корнелюк наголошується, що саме місцеві бюджети формують ресурсну базу реалізації повноважень органів місцевого самоврядування та є основою економічного зростання територій, особливо в умовах воєнних ризиків та фіскальних обмежень [8]. Вони концентрують податкові та неподаткові надходження, трансферти, субвенції й цільові кошти міжнародних партнерів, які дозволяють громадам забезпечувати надання базових публічних послуг, інвестувати в інфраструктуру і реалізовувати програми відновлення.

У вітчизняній науковій традиції місцеві бюджети розглядають як «фінансову базу місцевого самоврядування» – тобто систему грошових фондів, за рахунок яких органи місцевої влади здійснюють власні й делеговані повноваження [10]. Вони виконують не лише розподільчу та перерозподільчу функції, а й важливу відтворювальну та інвестиційну функції на рівні територіальних громад. На відміну від державного бюджету, місцеві бюджети більш тісно пов’язані з конкретним простором – територією громади – та її потребами у соціальній інфраструктурі, житлово-комунальних послугах, транспорті, безпеці, цифровізації та енергозбереженні.

Згідно з підходом І. Цимбалюк та співавт., доходна частина місцевих бюджетів є ключовим індикатором фінансової самостійності й конкурентоспроможності територій: чим вищою є частка власних доходів, тим ширші можливості громад самостійно визначати пріоритети розвитку, залучати інвестиції та реалізовувати комплексні програми відновлення [8]. Аналогічної позиції дотримуються Ю. Раделицький і Н. Симанич, які підкреслюють, що стійкість місцевих бюджетів у період економічної нестабільності визначає здатність органів місцевого самоврядування виконувати навіть мінімальний перелік публічних послуг та підтримувати соціальну згуртованість у громадах [10].

У роботі O. Rubai та співавт. доведено, що в умовах реформи фінансової децентралізації місцеві бюджети стали головним каналом фінансування освіти, охорони здоров'я, культури, соціального захисту та благоустрою, а утворення об'єднаних територіальних громад дозволило акумулювати більші ресурси й підвищити ефективність їх використання [11].

Таким чином, місцеві бюджети виконують роль «фінансового каркасу» територіального розвитку, на якому базуються всі інші інструменти місцевої політики – програмно-цільовий бюджетний процес, стратегії розвитку громад, плани відновлення та інтегровані плани просторового розвитку.

У сучасних працях із фінансової стійкості місцевих бюджетів підкреслюється, що вони є не тільки джерелом фінансування поточних видатків, а й важливим інструментом антикризового та післякризового управління. М. Крупка, О. Замасло та М. Петик показують, що фінансова стійкість місцевих бюджетів в умовах війни та повоєнного відновлення є критичним фактором економічної безпеки територіальних громад і країни в цілому [12].

Роль місцевих бюджетів у розвитку та відновленні громад можна розкрити через спектр їхніх функцій (табл. 1.3).

Функціональна структура місцевих бюджетів змінюється під впливом реформи децентралізації й викликів воєнного стану. За даними І. Цимбалюк та співавт., податкові надходження становлять понад 60 % доходів місцевих бюджетів, що посилює роль місцевих податків, ПДФО та єдиного податку як базових джерел фінансування розвитку територій [8].

Разом із тим у багатьох громадах значну частку доходів продовжують складати міжбюджетні трансферти, що свідчить про нерівномірність податкового потенціалу та потребу в ефективних механізмах вирівнювання.

С. Юшко, аналізуючи трансформацію доходів місцевих бюджетів унаслідок реформи децентралізації, показує, що перехід до нової моделі розподілу податкових надходжень дозволив громадам збільшити власні доходи й посилити залежність бюджетного забезпечення не від субвенцій, а від розвитку

локальної економічної бази [13]. Це створює додаткові стимули для розширення податкової бази, залучення інвестицій та легалізації зайнятості.

Таблиця 1.3 – Ключові функції місцевих бюджетів у забезпеченні розвитку та відновлення територіальних громад

Група функцій	Зміст функцій	Приклади реалізації в умовах війни та відновлення
Розподільча	Перерозподіл частини національного доходу на користь локальних публічних потреб	Фінансування освіти, первинної медицини, соціального захисту, ЖКГ у громадах
Відтворювальна	Забезпечення відтворення місцевої інфраструктури та людського капіталу	Капітальні видатки на відбудову шкіл, лікарень, доріг, мереж водо- й теплопостачання
Інвестиційна	Створення умов для економічного зростання й залучення інвестицій	Співфінансування індустріальних парків, бізнес-інкубаторів, цифрової та енергетичної інфраструктури
Стабілізаційна	Пом’якшення соціальних та економічних шоків на локальному рівні	Підтримка ВПО, програми зайнятості, місцеві пакети соціальної допомоги
Координаційна	Узгодження політики держави, донорів і громади через бюджетні програми	Співфінансування проєктів UNDP, UCRF, ЄС, Світового банку на рівні громад

Реформа децентралізації призвела до відчутного посилення ролі місцевих бюджетів у консолідованому бюджеті держави. За даними моніторингу Міністерства розвитку громад, у 2017–2021 роках частка доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у доходах зведеного бюджету України коливалася в межах 22,3–24,4 %, демонструючи відносну стабільність і певне зростання напередодні повномасштабної війни [14].

Після 2022 року ситуація істотно ускладнилася. Аналітичні матеріали порталу «Децентралізація» показують, що частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету знизилась з 24,4 % у 2022 році до 17,8 % у 2023 році, а за січень–квітень 2024 року – до 15,7 % [15; 16]. Основною причиною стало вилучення наприкінці 2023 року військового ПДФО до державного, а не місцевих бюджетів, а також зростання частки оборонних видатків у державному бюджеті. Це обмежило ресурсну базу громад, однак не зменшило обсягів

покладених на них завдань щодо підтримки соціальної інфраструктури та відбудови.

У науковій статті Н. Трусова та колег, присвяченій формуванню доходів місцевих бюджетів у 2014–2024 роках, відзначено, що, попри зменшення частки місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету в період повномасштабної війни, саме на рівні громад зберігається значний обсяг капітальних видатків, орієнтованих на відновлення пошкодженої інфраструктури [14].

Офіційні оцінки Національного інституту стратегічних досліджень підтверджують цю тенденцію: у структурі місцевих бюджетів у 2024 році капітальні видатки становили близько 22 %, що свідчить про активізацію процесів відбудови за рахунок саме місцевого рівня, тоді як у державному бюджеті простір для капітальних інвестицій суттєво обмежений оборонними видатками [16].

На рис. 1.2 узагальнено ключові канали впливу місцевих бюджетів на повоєнне відновлення територіальних громад.

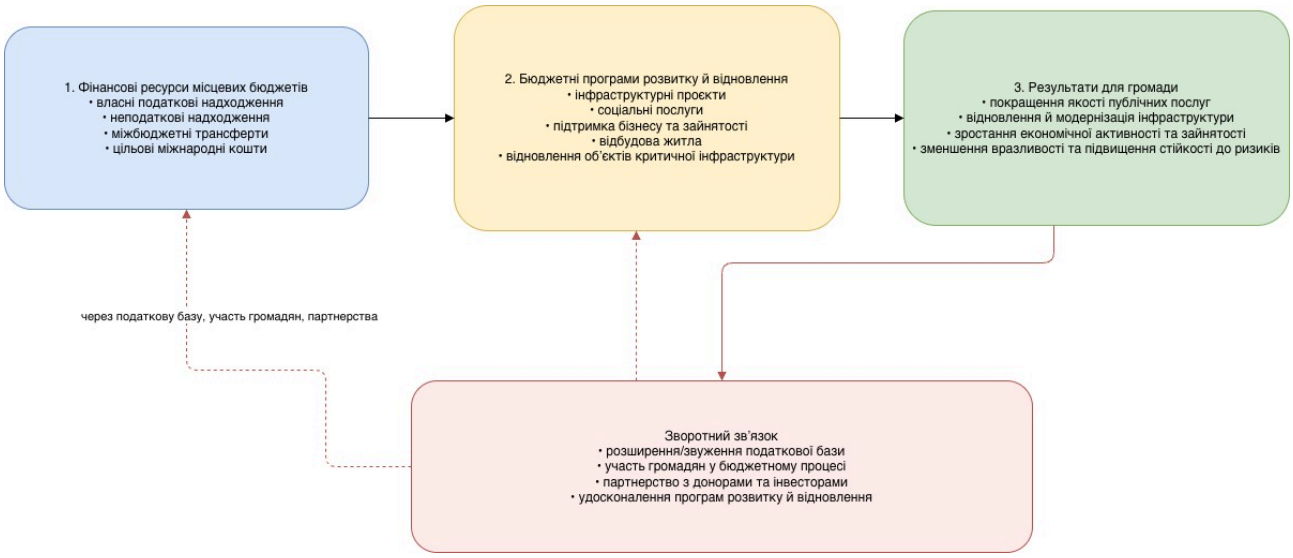

Рисунок 1.2 – Канали впливу місцевих бюджетів на розвиток та повоєнне відновлення територіальних громад

Запропонована логіка демонструє, що ефективність місцевих бюджетів вимірюється не лише обсягами доходів і видатків, а й здатністю перетворювати

фінансові ресурси на стійкі довгострокові результати для мешканців громад – від відновлених мостів і шкіл до створених робочих місць і зміцнення соціальної єдності.

У сучасних міжнародних документах, присвячених відновленню України, підкреслюється, що територіальні громади мають стати «точкою входу» для інвестицій у відбудову, а місцеві бюджети – інструментом узгодження інтересів держави, донорів і населення.

Програми UNDP з підтримки швидкого економічного відновлення українських муніципалітетів (проєкт SRER) та Рамка відновлення України розглядають місцеві органи влади як ключових партнерів у реалізації ремонтів критичної інфраструктури, підтримці МСП та модернізації соціальних послуг [17].

Український Фонд відновлення громад (Ukraine Community Recovery Fund) спрямовує кошти донорів саме на рівень громад, де за участю місцевих бюджетів реалізуються пілотні проєкти з підвищення стійкості, енергоефективності, розвитку соціальної інфраструктури та послуг для ВПО [18]. Такий підхід дозволяє поєднати переваги фінансової децентралізації (краще знання локальних потреб, вища підзвітність, конкуренція між громадами) з масштабними ресурсами міжнародної допомоги.

Разом із тим відсутність стабільної доходної бази може перетворити місцеві бюджети на «вузьке горлечко» процесу відновлення. Дослідження М. Крупки та співавт. показують, що фінансова стійкість місцевих бюджетів в умовах війни залежить не лише від обсягів доходів, а й від структури видатків, боргового навантаження, ефективності управління ліквідністю та якості середньострокового бюджетного планування [12]. Для забезпечення повноцінної участі громад у повоєнному відновленні необхідні:

– розширення власної доходної бази місцевих бюджетів (насамперед за рахунок місцевих податків і податку на доходи фізичних осіб);

– підвищення прозорості й результативності програмно-цільового бюджету на місцевому рівні;

– розвиток інструментів муніципального кредитування та державно-приватного партнерства за умови дотримання принципів боргової стійкості;

– інституційне посилення фінансових підрозділів органів місцевого самоврядування (кадровий потенціал, цифрові системи управління фінансами);

– чітка інтеграція місцевих бюджетів у національні та донорські програми відновлення.

На основі аналізу сучасних наукових досліджень та аналітичних звітів можна виокремити кілька ключових тенденцій, що визначають роль місцевих бюджетів у повоєнному відновленні територіальних громад (табл. 1.4).

Таблиця 1.4 – Основні тенденції розвитку місцевих бюджетів України в контексті фінансової децентралізації та війни

Тенденція	Її зміст	Потенційний вплив на відновлення громад
Посилення ролі власних доходів до 2021 р.	Зростання частки ПДФО, єдиного податку та місцевих податків у структурі доходів місцевих бюджетів	Зміцнення фінансової самостійності, поява стимулів для розвитку місцевої економіки
Зменшення частки місцевих бюджетів у зведеному бюджеті після 2022 р.	Падіння частки доходів місцевих бюджетів з 24,4 % (2022 р.) до 17,8 % (2023 р.) та 15,7 % у січні–квітні 2024 р. через вилучення військового ПДФО	Зростання ризиків недофінансування базових послуг і відновлювальних проєктів, підсилення залежності від трансфертів і донорської допомоги
Зростання частки капітальних видатків у структурі місцевих бюджетів	Частка капітальних видатків близько 22 % у 2024 р., збільшення інвестицій у відбудову інфраструктури	Підвищення ролі громад у реалізації проєктів відновлення, потреба у професійному управлінні інвестиційними програмами
Інтеграція місцевих бюджетів у програми міжнародної допомоги	Залучення коштів UNDP, UCRF, Світового банку та ЄС для реалізації проєктів на рівні громад за участю місцевих бюджетів	Можливість пришвидшити відновлення й модернізацію інфраструктури, за умови належної прозорості та спроможності громад
Акцент на фінансовій стійкості місцевих бюджетів	Розвиток методик оцінювання фінансової стійкості та вироблення рекомендацій щодо її посилення в умовах війни	Формування механізмів раннього виявлення ризиків і підтримки спроможності громад до виконання своїх функцій у довгостроковій перспективі

1.3. Теоретичні підходи до формування механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення громад

Повоєнне відновлення територіальних громад розглядається сучасними дослідниками як складний багаторівневий процес, у якому поєднуються завдання ліквідації наслідків руйнувань, структурної модернізації економіки, посилення стійкості та реалізації євроінтеграційного курсу України [19]. Фінансовий вимір цього процесу набуває вирішального значення, оскільки саме наявність та структура фінансових ресурсів визначає реалістичність програм відбудови, швидкість відновлення критичної інфраструктури, рівень соціального захисту населення і здатність громад переходити від «екстреного реагування» до довгострокового розвитку. Згідно з оцінками спільної «Оцінки потреб України у відновленні та реконструкції» (RDNA3), загальні потреби України станом на початок 2024 р. оцінюються у сотні мільярдів доларів США, при цьому значна частина відновлювальних інвестицій має реалізовуватися саме на субнаціональному рівні.

У вітчизняній літературі наголошується, що повоєнне відновлення неможливо забезпечити лише за рахунок центрального бюджету: потрібен механізм фінансового забезпечення, який поєднує ресурси держави, територіальних громад, міжнародних донорів, фінансових інституцій та приватного сектору, а також забезпечує їхню узгоджену і прозору взаємодію [19, 20].

Більшість українських авторів трактують механізм фінансового забезпечення як цілісну систему взаємопов’язаних елементів – інституцій, джерел ресурсів, інструментів, процедур планування, розподілу та контролю, – що забезпечують формування, розподіл та ефективне використання фінансових ресурсів для досягнення певних цілей розвитку [19-21]. У контексті повоєнного відновлення територіальних громад такий механізм характеризується підвищеною складністю і багатоканальністю, оскільки повинен інтегрувати:

– національні інструменти (державний бюджет, Фонд ліквідації наслідків збройної агресії, державні цільові програми, ДФРР тощо);

– місцеві фінансові інструменти (місцеві бюджети, муніципальні запозичення, державно-приватне партнерство, місцеві фонди розвитку);

– міжнародні механізми (бюджетна підтримка, багатосторонні трастові фонди, двостороння допомога, програми МФО);

– ресурси приватного сектору й громадянського суспільства (прямі інвестиції, благодійні фонди, краудфандинг тощо).

Узагальнюючи праці В. Довженка, Т. Коляди, В. Ясенецького та ін., можна виокремити базові компоненти механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення територіальних громад (табл. 1.5).

Таблиця 1.5 – Основні компоненти механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення територіальних громад

Компонент	Зміст	Приклади елементів
Інституційна основа	Нормативно-правові акти, органи влади, процедури координації між рівнями управління	Бюджетний кодекс, закони про державно-регіональну політику, стратегії регіонального розвитку, локальні стратегії відновлення
Джерела фінансових ресурсів	Усі види надходжень, що можуть бути спрямовані на відновлення	Державний та місцеві бюджети, гранти й позики МФО, кошти донорів, приватні інвестиції, репарації
Фінансові інструменти	Форми мобілізації та розподілу ресурсів	Бюджетні програми, субвенції, фонди, трастові фонди, кредити, облігації, гарантії, PPP-проєкти
Канали фінансування	Організаційні схеми руху коштів від донорів до кінцевих бенефіціарів	Пряму бюджетну підтримку, багатодонорські трастові фонди, проектне фінансування, співфінансування з місцевими бюджетами
Механізми планування та пріоритезації	Процедури відбору проєктів і програм відновлення	Стратегії відбудови, плани відновлення, програмно-цільовий метод бюджетування, участь громадськості
Система моніторингу й контролю	Інструменти забезпечення прозорості, підзвітності та оцінки ефективності	Цифрові платформи, аудит, публічна звітність, незалежний моніторинг, індикатори результативності

Таким чином, механізм фінансового забезпечення повоєнного відновлення громад має системний характер: він поєднує правові, організаційні, інституційні та фінансові елементи, а також технології планування й моніторингу.

Сучасні міжнародні дослідження наголошують, що відбудова після масштабних конфліктів можлива лише за умов багаторівневого врядування (multi-level governance), коли національний уряд, регіони, місцеві громади, міжнародні партнери та приватний сектор діють у єдиній рамці політики [22].

За підходом OECD, механізм фінансового забезпечення відновлення повинен враховувати щонайменше три рівні: національний (макрофінансова стабільність, боргова політика, загальнонаціональні фонди відбудови), субнаціональний (регіональна політика, інструменти підтримки громад) та локальний (місцеві бюджети й проєкти із залученням громадян) [22, 23]. Такий підхід передбачає, що частина рішень щодо пріоритезації проєктів і розподілу ресурсів переноситься на рівень громад, але в межах загальнонаціональних стратегічних рамок.

UNDP у рекомендаціях щодо мультиакторного та багаторівневого врядування в умовах кризи підкреслює необхідність включення органів місцевого самоврядування в архітектуру управління гуманітарною допомогою, відновленням і розвитком, оскільки саме на місцевому рівні концентруються потреби населення та формується довіра до інституцій [24].

У контексті України ці підходи відображені в рекомендаціях OECD щодо повернення до регіонів та місцевих органів влади як ключових акторів відбудови [22] та в проектах «Supporting regional and municipal reconstruction and recovery in Ukraine», які акцентують на зміцненні фіскальної спроможності субнаціональних урядів і вдосконаленні механізмів фінансування регіональної політики [23].

На рис. 1.3 подано логіко-структурну схему багаторівневого механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення територіальних громад.

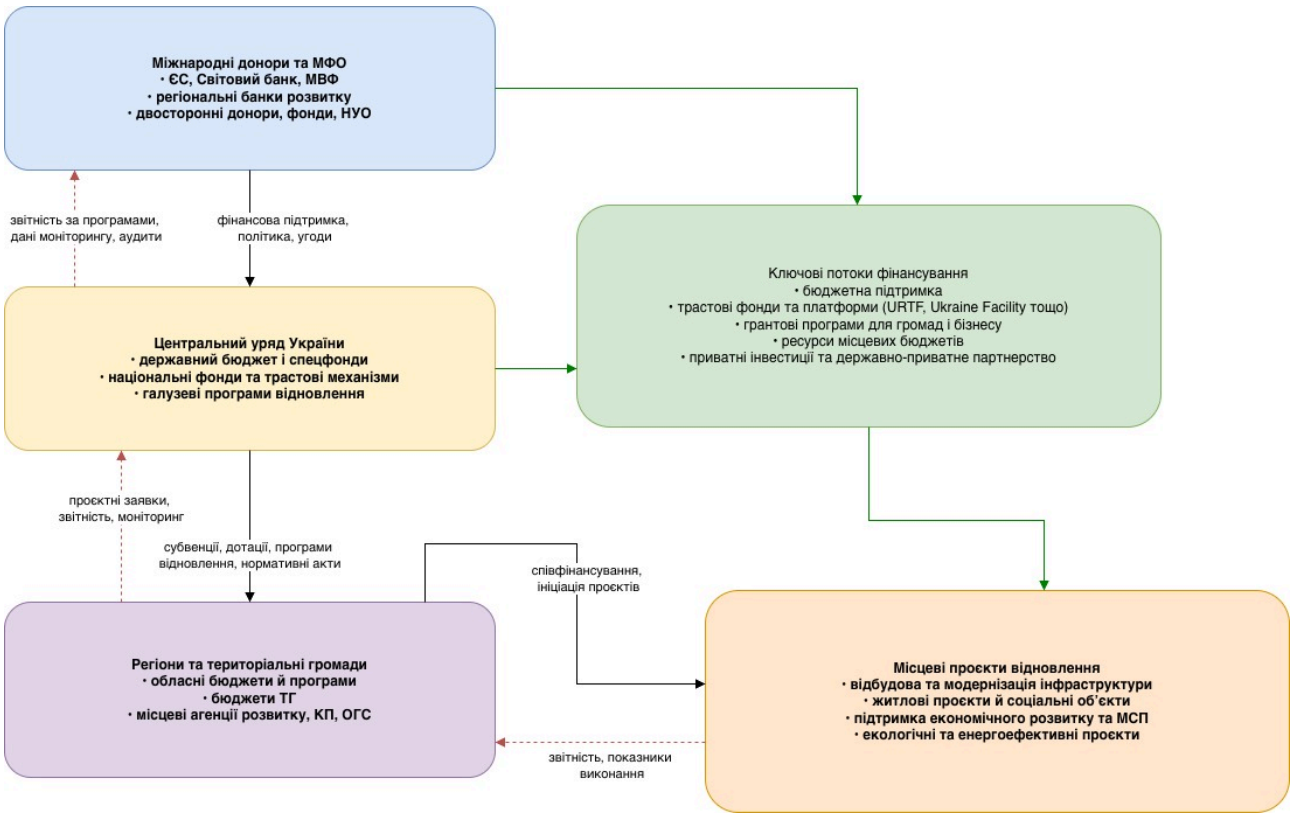

Рисунок 1.3 – Логіко-структурна схема багаторівневого механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення територіальних громад

Представлена схема дозволяє чіткіше зрозуміти, що механізм фінансового забезпечення відновлення – це не лише сума джерел фінансування, а й упорядкована система координації та підзвітності між рівнями влади і суб'єктами.

У роботі H. Ball виділено чотири основні групи механізмів фінансування постконфліктної реконструкції: пряме виконання (direct execution), поульоване фінансування (pooled funding), співфінансування (co-financing) та канальне фінансування (channel funding) через агенції ООН чи НУО [25]. Кожен із цих підходів має свої переваги й недоліки щодо рівня контролю донорів, транзакційних витрат, узгодженості проєктів та ступеня «володіння» (ownership) з боку національних і місцевих органів влади.

Поульовані механізми, до яких належать багатодонорські трастові фонди (Multi-Donor Trust Funds), дозволяють консолідувати внески кількох донорів у єдиному фонді, зменшити дублювання проєктів і забезпечити більш системний

підхід до відбудови [25]. Саме ця логіка лежить в основі створення Ukraine Relief, Recovery, Reconstruction and Reform Trust Fund (URTF) під управлінням Світового банку, що акумулює кошти донорів на підтримку бюджетних і проєктних потреб України.

Інший приклад поульованого й територіально орієнтованого механізму – Ukraine Community Recovery Fund (UCRF), який спрямовує міжнародні ресурси безпосередньо до громад, підтримуючи локальні проєкти відбудови та зміцнення стійкості, часто на умовах співфінансування з місцевими бюджетами.

Теоретично такі фонди виконують подвійну функцію:

– зменшують фрагментацію донорської допомоги й забезпечують узгодженість з національними пріоритетами;

– стимулюють місцеві органи влади до підготовки якісних проєктів, формування пакетів співфінансування та впровадження сучасних підходів до управління інвестиціями [26].

На основі аналізу RDNA3 та аналітичних документів Світового банку теоретики відновлення виокремлюють ще один ключовий підхід – «building back better / forward better», який означає спрямування фінансових ресурсів не на просте відновлення зруйнованої інфраструктури, а на її модернізацію з урахуванням вимог стійкості, енергоефективності, цифровізації та адаптації до кліматичних змін [27, 28].

Міжнародні звіти IISD та UNDP підкреслюють, що для реалізації цього підходу у фінансовому вимірі необхідно:

– інтегрувати зелений та кліматичний порядок денний у всі бюджети й програми відновлення;

– використовувати інструменти змішаного (blended) фінансування, які поєднують гранти з кредитами та приватними інвестиціями;

– розвивати ринок зелених та соціальних облігацій, гарантій та інших інструментів залучення приватного капіталу до відбудови.

Узагальнюючи міжнародний досвід, можна запропонувати класифікацію основних груп джерел та інструментів фінансування повоєнного відновлення (табл. 1.6).

Таблиця 1.6 – Класифікація джерел та інструментів фінансування повоєнного відновлення територіальних громад

Рівень	Джерела ресурсів	Основні інструменти	Типові напрями використання
Національний	Державний бюджет, спеціальні фонди, державні запозичення, репарації	Бюджетні програми, субвенції громадам, державні гарантії, фонди відбудови	Відновлення національної інфраструктури, системні реформи, підтримка критичних секторів
Субнаціональний (регіони, громади)	Місцеві бюджети, регіональні фонди розвитку, муніципальні запозичення	Програмно-цільові бюджети, місцеві фонди відновлення, PPP-проєкти, муніципальні облігації	Відновлення та модернізація локальної інфраструктури, підтримка МСП, соціальні послуги
Міжнародний публічний сектор	Гранти та позики МФО, двостороння допомога, багатодонорські трастові фонди (URTF, UCRF)	Бюджетна підтримка, інвестиційні проєкти, технічна допомога, поульоване фінансування	Співфінансування проєктів відновлення, підтримка реформ, посилення інституційної спроможності
Приватний сектор та громадянське суспільство	Банківські кредити, прямі інвестиції, благодійні фонди, краудфандинг, імпакт-інвестиції	Кредитні лінії для МСП, концесії, інвестиційні фонди, соціальні проєкти	Створення робочих місць, розвиток бізнесу, локальні соціальні та культурні ініціативи

Ця класифікація демонструє, що механізм фінансового забезпечення повоєнного відновлення є багатоканальним: він поєднує бюджетні, позикові, грантові та приватні ресурси. При цьому саме місцеві бюджети виступають «місцем зустрічі» більшості потоків – через співфінансування, організацію конкурсів проєктів та реалізацію програм.

Українські науковці пропонують низку теоретичних підходів до розроблення механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення, які можна умовно згрупувати в три блоки.

1. Ресурсно-орієнтований підхід. Він фокусується на формуванні диверсифікованої бази фінансових ресурсів територіальних громад. В. Довженко та співавт. акцентують на необхідності розроблення інтегрованих моделей планування фінансових ресурсів громад, що поєднують бюджетні, донорські та кредитні джерела, а також враховують часову динаміку їх надходження [19]. Коляда розглядає фінансове забезпечення сталого розвитку громад як чинник реальної децентралізації повоєнного відновлення, підкреслюючи потребу у нарощуванні власних доходів громад та використанні інноваційних фінансових інструментів [20]. Ясенецький обґрунтовує доцільність формування адаптивної моделі забезпечення фінансової спроможності громад, що дозволяє гнучко реагувати на шоки [29].

2. Інституційно-управлінський (governance) підхід. Дослідники фінансової спроможності та повоєнного відновлення підкреслюють, що навіть значні ресурси не гарантують ефективного відновлення без належних інституцій, прозорих правил та якісного управління. У національній доповіді НАН України наголошується на необхідності формування цілісної системи управління фінансами відновлення, яка б включала середньострокове планування, механізми оцінювання ефективності витрат, посилення ролі місцевого самоврядування та громадської участі [30]. Стаття про забезпечення фінансової спроможності громад в умовах воєнного стану рекомендує зміцнювати інституційну базу (Бюджетний кодекс, законодавство про державну регіональну політику, договори

3. Програмно-проєктний підхід. Він виходить із того, що ключовим інструментом реалізації відновлення є комплексні програми та проєкти, інтегровані у середньострокові бюджетні рамки. Довженко та співавт. пропонують поєднувати стратегічне планування розвитку громади з програмно-цільовим бюджетуванням, щоб забезпечити пріоритезацію інвестиційних

проєктів і їхнє співфінансування з різних джерел [19]. Автори міжнародних звітів про відбудову України (RDNA3, «Building Forward Better») наголошують на необхідності створення проектних «портфелів» відновлення, які можуть фінансуватися одночасно за рахунок державного бюджету, донорських фондів і приватних інвесторів [27].

Комбінація цих трьох підходів дозволяє сформувати комплексний механізм фінансового забезпечення, у якому:

– ресурсно-орієнтований блок відповідає за формування бази фінансових ресурсів;

– інституційно-управлінський, за правила гри й здатність інституцій управляти цими ресурсами;

– програмно-проєктний, за конвертацію ресурсів у конкретні результати для громад.

Висновки до розділу 1

У першому розділі магістерської роботи теоретично обґрунтовано роль фінансової децентралізації та місцевих бюджетів у забезпеченні повоєнного відновлення територіальних громад, а також узагальнено теоретичні підходи до формування механізму фінансового забезпечення відбудови.

По-перше, уточнено економічну сутність фінансової децентралізації як складної багатовимірної трансформації системи публічних фінансів, що передбачає перерозподіл міжрівневих повноважень і ресурсів за чотирма ключовими напрямами: видаткова, доходна, трансфертна та боргова децентралізація. Показано, що в основі сучасних концепцій децентралізації лежать положення теорії публічних фінансів та фіскального федералізму, згідно з якими наближення прийняття рішень до споживача публічних послуг підвищує ефективність використання бюджетних ресурсів і добробут населення за умови належної інституційної якості. Систематизовано принципи фінансової децентралізації (субсидіарності, відповідності, «фінанси йдуть за функціями»,

автономії та підзвітності, адекватності й стабільності доходів, вирівнювання, прозорості), які надалі слугуватимуть критеріями оцінювання механізму міжбюджетних відносин в Україні.

По-друге, розкрито місце місцевих бюджетів у системі публічних фінансів як фінансової основи розвитку та відновлення територіальних громад. Доведено, що місцеві бюджети виконують не лише розподільчу, а й відтворювальну, інвестиційну, стабілізаційну та координаційну функції, перетворюючись на «фінансовий каркас» територіального розвитку. Узагальнено структуру доходів місцевих бюджетів у контексті реформи децентралізації та воєнних викликів, показано тенденції зростання ролі власних доходів до 2021 року й подальшого скорочення частки місцевих бюджетів у зведеному бюджеті після 2022 року через перерозподіл ПДФО та зростання оборонних видатків. Водночас відзначено зростання частки капітальних видатків місцевих бюджетів, що підтверджує їх ключову роль у фінансуванні відновлювальних проєктів на рівні громад.

По-третє, узагальнено та систематизовано теоретичні підходи до формування механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення територіальних громад. Механізм розглянуто як цілісну систему інституцій, джерел ресурсів, фінансових інструментів, каналів фінансування, процедур планування, пріоритезації, моніторингу й контролю, що забезпечують мобілізацію та ефективне використання фінансових ресурсів для відбудови. На основі міжнародних документів (OECD, Світовий банк, UNDP) і національних досліджень обґрунтовано багаторівневий та мультиакторний характер цього механізму: фінансові потоки повоєнного відновлення мають бути скоординовані між міжнародними донорами, центральним урядом, регіонами, територіальними громадами та приватним сектором.

По-четверте, на основі аналізу міжнародного досвіду і українських наукових праць виокремлено три взаємодоповнювальні теоретичні підходи до побудови механізму фінансового забезпечення відновлення: ресурсно-орієнтований (акцент на диверсифікації й нарощуванні фінансової бази громад),

інституційно-управлінський (формування ефективної системи правил, процедур та інституцій управління фінансами відбудови) та програмно-проєктний (конвертація ресурсів у портфелі проєктів і програм із чітко визначеними цілями та результатами). Показано, що лише їх інтеграція дозволяє створити дієздатний механізм, здатний забезпечити перехід від фрагментарних «латань» руйнувань до цілісної стратегії відбудови за принципом «build back/forward better».

По-п’яте, на основі проведеного теоретичного аналізу обґрунтовано, що в умовах України ключова роль у фінансовому забезпеченні повоєнного відновлення має належати територіальним громадам, а місцеві бюджети повинні стати центром перетину бюджетних, донорських і приватних потоків фінансування. Це вимагає подальшого посилення фінансової спроможності громад, удосконалення системи міжбюджетних відносин, запровадження інструментів змішаного фінансування, розвитку інституційної та кадрової спроможності органів місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ 2
ОЦІНЮВАННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Соціально-економічна характеристика та бюджетна система Оріхівської міської територіальної громади

Оріхівська міська територіальна громада (ОТГ) є типовою міською громадою південно-східного регіону України, що до повномасштабного вторгнення РФ характеризувалася поєднанням промислово-аграрної спеціалізації, розвиненою соціальною інфраструктурою та достатньо компактною територією. Після 2022 року громада опинилася в зоні інтенсивних бойових дій, що радикально змінило умови її розвитку, структуру населення та можливості формування місцевого бюджету. Саме тому Оріхівська МТГ є показовим прикладом для дослідження впливу воєнних чинників на механізм фінансової децентралізації та фінансову спроможність місцевого самоврядування.

Згідно з даними офіційного порталу «Децентралізація» громада розташована у Запорізькій області, має статус міської, адміністративним центром виступає місто Оріхів. Площа територіальної громади становить близько 342,8–345,1 км²; до її складу входить 8 населених пунктів – місто Оріхів та сім сіл: Копані, Мирне, Нестерянка, Новоандріївка, Новоданилівка, Новопавлівка, Щербаки. За даними на 2020 рік чисельність населення громади становила 18,97 тис. осіб, що відповідає густоті заселення майже 55 осіб на 1 км². Конференційні матеріали, підготовлені представниками Оріхівської громади у 2022 р., уточнюють, що загальна чисельність населення становила 19,09 тис. осіб, із них 14,50 тис. – міські жителі та 4,59 тис. – сільські. Таким чином, до початку активної фази бойових дій переважна частка населення громади була зосереджена в міському поселенні (понад 75 %), що зумовлювало високий рівень

урбанізації та концентрацію бюджетотворних видів діяльності в адміністративному центрі.

Узагальнені просторові та демографічні параметри Оріхівської МТГ подано в табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Основні соціально-демографічні характеристики Оріхівської міської територіальної громади до початку повномасштабної війни

Показник	Значення
Площа території громади, км²	342,8–345,1
Кількість населених пунктів, од.	8 (1 місто, 7 сіл)
Чисельність населення, осіб	18 972
Чисельність населення, осіб	19 094 (14 502 міських; 4 593 сільських)
Густота населення, осіб/км²	≈55

Дані табл. 2.1 свідчать, що до війни громада мала відносно сприятливі передумови соціально-економічного розвитку: компактну територію, невелику кількість населених пунктів, достатню густоту населення, розвинуту систему комунікацій. У працях, присвячених місцевому економічному розвитку, саме компактність території та транспортна доступність визначаються як важливі чинники формування конкурентних переваг громади та ефективного використання інструментів фінансової децентралізації [31].

Разом з тим, близькість до лінії фронту перетворила Оріхівську громаду на одну з найбільш постраждалих в Україні. За оцінками місцевої влади та українських та міжнародних медіа, станом на 2023 рік щонайменше 70–80 % будинків у місті Оріхів зруйновано або суттєво пошкоджено внаслідок постійних обстрілів; усіх дітей з міста було евакуйовано. Це означає різке скорочення фактичної чисельності населення, зниження ділової активності, руйнування житлового фонду й об’єктів соціальної та інженерної інфраструктури. Відповідно, змінилася і структура доходів місцевого бюджету, яка у воєнний період значною мірою залежить від трансфертів державного бюджету та міжнародної донорської допомоги [32].

Соціально-економічний профіль Оріхівського району, до складу якого входила громада до адмінреформи 2020 р., характеризувався поєднанням аграрного виробництва (рослинництво, тваринництво, переробка сільськогосподарської продукції) та діяльності підприємств промисловості, енергетики, будівництва, торгівлі. Згідно із соціально-економічним паспортом району за 2017 рік, в регіоні функціонувало близько 300 малих підприємств і 11 середніх, на яких було зайнято понад 2,3 тис. найманих працівників; на 10 тис. населення припадало 72 малих та 2 середні підприємства. Розвинена мережа закладів освіти, охорони здоров’я та соціальної інфраструктури забезпечувала відносно високий рівень людського капіталу, що є важливою передумовою місцевого економічного розвитку [32].

З позицій фінансової децентралізації важливою характеристикою громади є її бюджетна система. Бюджет Оріхівської МТГ належить до місцевих бюджетів базового рівня і є складовою частиною бюджетної системи України. Відповідно до Бюджетного кодексу України, місцеві бюджети включають бюджети територіальних громад (сільських, селищних, міських), районні, обласні та інші бюджети; вони формуються з власних і закріплених доходів, офіційних трансфертів, а також доходів спеціального фонду. Статті 63–67 Бюджетного кодексу визначають структуру місцевих бюджетів за доходами та видатками, зокрема склад доходів загального фонду бюджетів територіальних громад (податок на доходи фізичних осіб, плата за землю, єдиний податок, акцизний податок з роздрібного продажу, плата за надання адміністративних послуг тощо) та спеціального фонду (екологічний податок, цільові фонди, власні надходження бюджетних установ) [33].

У структурі доходів місцевих бюджетів України в цілому саме бюджети територіальних громад відіграють домінуючу роль. За даними Мінфіну та порталу «Децентралізація», у 2020 році загальний обсяг видатків місцевих бюджетів становив 478,1 млрд грн, у тому числі видатки загального фонду – 357,7 млрд грн. У 2022 році, попри повномасштабну війну, місцеві бюджети в цілому було виконано з профіцитом – доходи перевищили видатки на 70,8 млрд

грн, що підкреслює зростання ролі місцевого рівня у забезпеченні стійкості публічних фінансів. За підсумками перших восьми місяців 2022 року частка бюджетів територіальних громад у доходах усіх місцевих бюджетів становила 69,6 %, що в 4,8 раза перевищувало надходження до обласних бюджетів. У 2024 році відзначено подальше відновлення дохідної бази місцевого самоврядування: дохідні показники громад суттєво перевищили рівень 2022 року та наблизилися до показників 2023 року [34].

Для Оріхівської громади, як і для інших фронтових територій, бюджетна система набуває подвійної функції: з одного боку, вона забезпечує фінансування поточних видатків (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, утримання мінімальної інфраструктури), а з іншого – стає ключовим інструментом акумулювання ресурсів для повоєнного відновлення та залучення зовнішньої допомоги. На порталі «Open Budget» бюджет Оріхівської міської територіальної громади виокремлено як самостійний бюджет із кодом 0851800000, що характеризує її як базову одиницю бюджетної системи з власними показниками доходів і видатків [35].

Структурно місце бюджету Оріхівської громади в системі публічних фінансів можна подати у вигляді схеми (рис. 2.1), де відображено його взаємозв'язок із державним бюджетом, обласним бюджетом, бюджетами інших громад, а також каналами міжбюджетних трансфертів та зовнішньої фінансової допомоги.

З огляду на завдання подальшого емпіричного аналізу фінансової спроможності Оріхівської МТГ та ефективності механізму фінансової децентралізації доцільно виокремити низку ключових індикаторів, які використовуватимуться у наступних підрозділах. Сучасні методичні підходи до оцінювання фінансової спроможності громад пропонують комбінувати показники дохідності, видаткової активності та інвестиційної динаміки, формуючи інтегральні індекси на основі нормованих значень питомих показників.

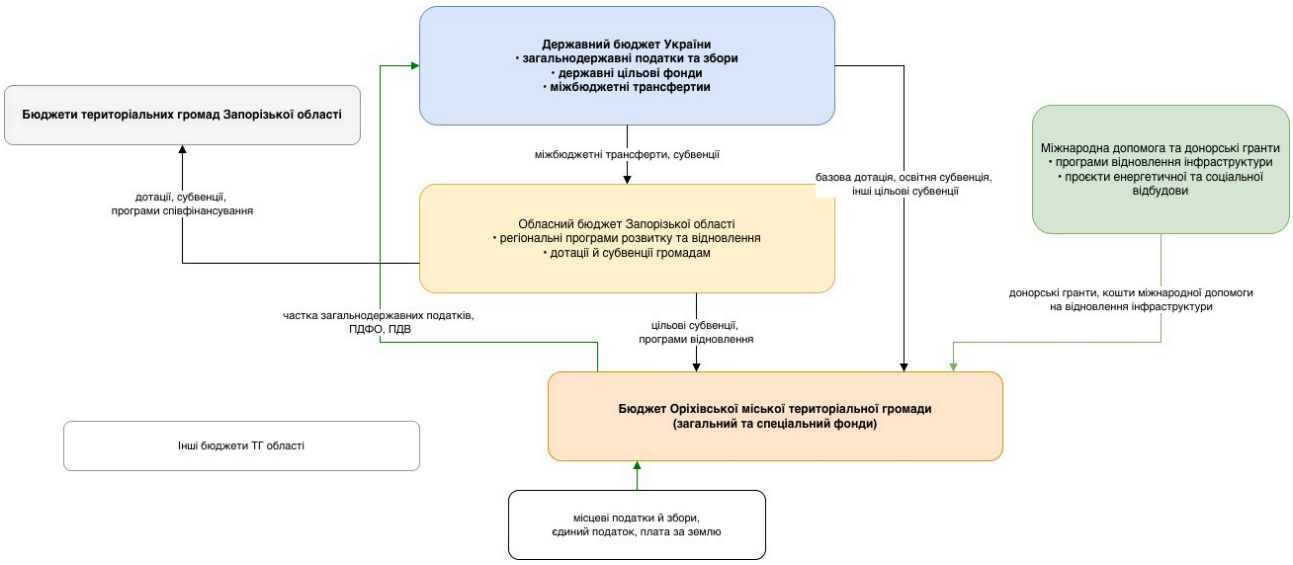

Рисунок 2.1 – Місце бюджету Оріхівської міської територіальної громади в системі публічних фінансів України

Базовими для нашого дослідження є такі коефіцієнти:

1. Коефіцієнт бюджетної самодостатності громади

$$K_{сам} = \frac{D_{власн}}{D_{заг}} \tag{2.1}$$

де

$D_{власн}$ – обсяг власних та закріплених доходів загального фонду бюджету Оріхівської МТГ (податки, збори, місцеві платежі, що надходять безпосередньо до бюджету громади);

$D_{заг}$ – загальний обсяг доходів бюджету громади (з урахуванням офіційних трансфертів).

2. Показник податкоспроможності на 1 жителя

$$T_{\text{рс}} = \frac{D_{\text{власн}}}{N} \tag{2.2}$$

де N – середньорічна чисельність населення громади.

3. Коефіцієнт видаткової концентрації на відновлення

$$K_{\text{відн}} = \frac{V_{\text{інв-відн}}}{V_{\text{заг}}} \quad (2.3)$$

де

$V_{\text{інв-відн}}$ – обсяг капітальних видатків, спрямованих на відновлення та розвиток інфраструктури громади;

$V_{\text{заг}}$ – загальний обсяг видатків бюджету.

Зазначені індикатори дозволяють оцінити, наскільки бюджет громади спирається на власну дохідну базу, який рівень податкового потенціалу в розрахунку на одного мешканця, та яку частку ресурсів громада може спрямовувати на відновлення. Вони узгоджуються з підходами, використаними у сучасних дослідженнях фінансової спроможності територіальних громад України [36]. Їх практичне застосування для Оріхівської МТГ буде реалізовано в наступних підрозділах другого розділу на основі статистичних даних щодо виконання місцевого бюджету та демографічних показників.

Таким чином, Оріхівська міська територіальна громада характеризується поєднанням довоєнних переваг (компактна територія, значна частка міського населення, розвинена соціальна інфраструктура) та надзвичайно високого воєнного ризику, що призвів до масштабних руйнувань та вимушеної міграції населення. Бюджет громади, будучи складовою системи публічних фінансів України, виконує ключову роль у підтриманні базових функцій життєдіяльності, водночас стаючи головним інструментом мобілізації ресурсів для повоєнного відновлення.

2.2. Аналіз доходів і видатків бюджету громади в умовах фінансової децентралізації та воєнного стану

Оцінювання фінансової спроможності територіальної громади в умовах повномасштабної війни потребує комплексного аналізу її доходів і видатків. Для Оріхівської міської територіальної громади (далі – Оріхівська МТГ), розташованої на лінії фронту Запорізької області, цей аналіз має подвійне значення. З одного боку, він дозволяє виявити реальний рівень збереження фінансового потенціалу громади в умовах різкого падіння економічної активності та вимушеної міграції населення. З іншого – виступає основою для моделювання механізмів бюджетної підтримки та пріоритетів повоєнного відновлення.

Реформа фінансової децентралізації, реалізована в Україні до 2020 р., забезпечила громадам істотне нарощення власних доходів, насамперед за рахунок податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), єдиного податку та майнових податків. У 2023 р. податкові надходження становили близько 67 % сукупних доходів місцевих бюджетів із трансфертами, тоді як частка міжбюджетних трансфертів – менше третини (27 %) [37]. Водночас, для прифронтових громад, зокрема Оріхівської МТГ, повномасштабне вторгнення спричинило майже повну втрату власних доходів, що зумовило різке посилення їх залежності від державної підтримки.

Узагальнюючи напрацювання вітчизняних дослідників, можна стверджувати, що фінансова спроможність громади в умовах воєнного стану визначається поєднанням двох ключових факторів: збереження податкової бази (доходність) та доступу до стабільних міжбюджетних трансфертів. У роботах О. Шуст і співавт. показано, що у 2023 р. зросла поляризація громад за рівнем фінансової спроможності: частка громад з високим та критичним рівнем фінансових можливостей досягла 677 одиниць, тоді як групи з оптимальним і задовільним рівнем суттєво скоротилися [36]. Для прифронтових територій характерний критичний рівень спроможності, що потребує особливих механізмів бюджетного вирівнювання.

До початку повномасштабної агресії російської федерації Оріхівська МТГ була типовою малою міською громадою з населенням близько 19 тис. осіб. За

словами керівництва громади, річний обсяг її бюджету становив орієнтовно 100 млн грн, з яких близько 61 млн грн припадало на власні доходи, а решта – на міжбюджетні трансферти з державного бюджету [38]. Отже, до війни громада мала відносно прийнятний рівень фінансової самостійності, коли понад 60 % бюджетних ресурсів формувалися за рахунок місцевої економічної активності.

Загальний обсяг доходів місцевих бюджетів України у 2021 р. демонстрував високу динаміку: лише за січень–грудень 2022 р., незважаючи на початок війни, надходження загального фонду без трансфертів зросли на 13,1 % порівняно з 2021 р. і досягли 398,1 млрд грн, причому основним драйвером був ПДФО. Однак цей позитивний тренд стосувався передусім відносно безпечних регіонів. Для Оріхівської громади, що з 2022 р. фактично стала прифронтовою, ситуація кардинально відрізняється.

За свідченням начальника Оріхівської міської військової адміністрації, з 2022 р. громада припинила нарахування плати за комунальні послуги для населення. Внаслідок зупинки діяльності підприємств і аграрного сектору «місцевий бюджет практично не отримує податків», а власні доходи, які раніше становили близько 61 млн грн щорічно, «наблизилися до нуля». Водночас обсяг фінансування з державного бюджету був збережений: громада щороку отримує близько 100 млн грн, тобто фактично весь обсяг ресурсів набув характеру трансфертів.

Для кількісної оцінки змін у дохідній частині бюджету використаємо показники, запропоновані в підрозділі 2.1. Зокрема, коефіцієнт фінансової самостійності громади розраховуємо як відношення власних доходів до загального обсягу доходів бюджету:

$$K_{\text{сам}} = \frac{D_{\text{власн}}}{D_{\text{заг}}}. \tag{2.4}$$

До війни (2021 рік) для Оріхівської МТГ маємо:

$D_{\text{заг}}^{(\text{до})} \approx 100$ млн грн,

$D_{\text{власн}}^{(\text{до})} \approx 61$ млн грн.

Тоді:

$$K_{\text{сам}}^{(\text{до})} = \frac{61}{100} = 0{,}61.$$

У воєнний період (після 2022 р.) власні доходи наближаються до нуля, отже:

$$K_{\text{сам}}^{(\text{в})} \approx 0,$$

що означає повну втрату фінансової автономії громади та її майже стовідсоткову залежність від трансфертів.

Іншим важливим індикатором є бюджетні надходження у розрахунку на одного мешканця:

$$T_{\text{рс}} = \frac{D_{\text{заг}}}{N}, \tag{2.5}$$

Де N – чисельність населення громади.

До повномасштабного вторгнення в Оріхові проживало близько 19 тис. осіб, нині – орієнтовно 1 тис. осіб. За незмінного річного бюджету в 100 млн грн отримаємо:

$$T_{\text{рс}}^{(\text{до})} = \frac{100\,000\,000}{19\,000} \approx 5{,}3 \text{ тис. грн/особу},$$

$$T_{\text{рс}}^{(\text{в})} = \frac{100\,000\,000}{1\,000} = 100 \text{ тис. грн/особу}.$$

Отже, у воєнний період формально бюджетні ресурси в розрахунку на одного жителя зросли майже в 19 разів. Однак цей «надлишок» не є результатом економічного розвитку громади, а відображає, по-перше, масову евакуацію населення, по-друге – необхідність фінансувати критичну інфраструктуру, підтримку військових та внутрішньо переміщених осіб.

Для узагальнення змін у структурі доходів бюджету Оріхівської МТГ доцільно представити відповідні дані в табличному вигляді (за матеріалами інтерв'ю керівництва громади).

Таблиця 2.2 – Структура доходів бюджету Оріхівської МТГ до та під час повномасштабної війни (узагальнені оцінки)

Показник	До 2022 р. (умовно 2021 рік)	Після 2022 р. (умовно 2023–2024 рр.)
Загальний обсяг доходів бюджету, млн грн	≈ 100	≈ 100
Власні доходи (податки, збори, плата за послуги), млн грн	≈ 61	≈ 0
Трансферти з державного бюджету, млн грн	≈ 39	≈ 100
Частка власних доходів у загальному обсязі, %	≈ 61	≈ 0
Частка трансфертів у загальному обсязі, %	≈ 39	≈ 100
Оцінка коефіцієнта фінансової самостійності $K_{\text{сам}}$	0,61	≈ 0
Бюджетні ресурси на 1 мешканця, тис. грн	≈ 5,3	≈ 100

Таблиця 2.2 наочно демонструє, що внаслідок воєнних дій фінансова модель Оріхівської МТГ зазнала кардинальної трансформації: від громади з відносно збалансованим поєднанням власних доходів і трансфертів до території, бюджет якої повністю утримується за рахунок державних ресурсів. Подібні тенденції характерні й для інших прифронтових громад, що віднесені до групи з критичним рівнем фінансової спроможності.

Загальноукраїнські тенденції підтверджують, що, попри війну, більшість громад демонструють зростання власних доходів: загальний фонд місцевих бюджетів без трансфертів у 2023 р. збільшився на 11 % порівняно з 2022 р.. Проте

в розрізі областей саме Запорізька, Донецька, Луганська та Херсонська області продемонстрували від'ємну динаміку, що зумовлено значними втратами територій і платників податків через бойові дії. Отже, випадок Оріхівської громади є типовим для фронтових територій, але контрастує з загальною тенденцією збереження фінансової стійкості місцевого самоврядування в Україні.

Як свідчать аналітичні огляди виконання місцевих бюджетів, у структурі видатків територіальних громад України ключовими залишаються освіта, соціальний захист, житлово-комунальне господарство, а також підтримка громадського порядку та безпеки. Водночас для громад, що опинилися на лінії фронту, вагомої частки набувають витрати, пов'язані з підтримкою обороноздатності, функціонуванням пунктів незламності, евакуацією населення, відновленням критичної інфраструктури.

За інформацією керівництва Оріхівської МТГ, у воєнний період із річного бюджету близько 100 млн грн значні кошти спрямовуються на підтримку Збройних Сил України та підрозділів, що обороняють громаду. Зокрема, у 2023 р. на ці цілі було виділено близько 23 млн грн, у 2024 р. – 21 млн грн, а додаткові запити військових становлять ще близько 5 млн грн. Тобто орієнтовно п'ята частина бюджету громади спрямовується саме на оборонні потреби.

Ще одним пріоритетним напрямом є утримання комунальної інфраструктури – систем водопостачання, вивезення твердих побутових відходів, забезпечення роботи дизель-генераторів, якими живляться свердловини та пункти незламності. Сукупні витрати на діяльність комунальних підприємств, за словами начальника МВА, становлять близько 19 млн грн на рік. Окремою статтею виступають зобов'язання громади перед державними підприємствами: у 2023 р. Оріхівська МТГ була змушена повернути близько 8 млн грн АТ «Укрзалізниця» та 2 млн грн ПАТ «Запоріжжяобленерго» [38].

Суттєве навантаження на місцевий бюджет створюють численні соціальні програми. Громада здійснює виплати пораненим цивільним (10 тис. грн кожному), родинам загиблих, а також мобілізованим мешканцям, які отримують

додаткову фінансову підтримку в разі поранення чи демобілізації. Крім того, утримуються заклади охорони здоров'я й освіти, що були переведені до м. Запоріжжя, – лікарня, центр первинної медико-санітарної допомоги, школа з очно-дистанційною формою навчання. Оплата праці частини персоналу, оренда приміщень, комунальні послуги фінансуються з бюджету Оріхівської громади.

На основі цих даних можна узагальнити основні напрями видатків бюджету Оріхівської МТГ у воєнний період (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Основні напрями видатків бюджету Оріхівської МТГ в умовах воєнного стану (узагальнені дані за 2023–2024 рр.)

Напрям видатків	Орієнтовний обсяг, млн грн на рік	Частка у річному бюджеті, %*	Зміст видатків
Підтримка Збройних Сил України та військових формувань	21–23	21–23	Закупівля техніки, обладнання, матеріалів, підтримка підрозділів, що обороняють громаду
Житлово-комунальне господарство та критична інфраструктура	≈ 19	≈ 19	Вивезення відходів, забезпечення водопостачання, робота генераторів, утримання пунктів незламності
Зобов'язання перед державними підприємствами	≈ 10 (разова виплата)	до 10	Повернення коштів АТ «Укрзалізниця», ПАТ «Запоріжжяобленерго»
Охорона здоров'я й освіта	(оцінка) значна частка бюджету	–	Утримання лікарні, ЦПМСД, школи, оплата праці персоналу, комунальні послуги в м. Запоріжжя
Соціальні програми для постраждалих і ВПО	(оцінка) істотна	–	Виплати пораненим, родинам загиблих, підтримка мобілізованих, програми для осіб з рідкісними захворюваннями, дітей, одиноких людей

Дані табл. 2.3 свідчать про суттєву мілітаризацію структури місцевих видатків: фактично кожна п'ята гривня бюджету спрямовується на підтримку оборони. Це узгоджується з загальнонаціональними тенденціями, коли у структурі видатків зведеного бюджету України частка оборони у 2023 р. сягнула 45 %. Особливістю Оріхівської громади є те, що фінансування значної частини

соціальної інфраструктури здійснюється поза її територією – у м. Запоріжжя, куди були евакуйовані заклади освіти й охорони здоров'я [37].

Для оцінювання збалансованості видатків громади доцільно використати коефіцієнт пріоритетності оборонних і безпекових видатків:

$$K_{\text{обор}} = \frac{V_{\text{обор}}}{V_{\text{заг}}}, \tag{2.6}$$

де

$V_{\text{обор}}$ – обсяг видатків на підтримку обороноздатності,

$V_{\text{заг}}$ – загальний обсяг видатків бюджету.

Підставивши наявні дані, одержимо:

$$K_{\text{обор}}^{(\text{Оріхів})} \approx \frac{21 - 23}{100} = 0{,}21 - 0{,}23.$$

Таким чином, понад одна п'ята видатків спрямовується саме на військові потреби, що значно перевищує традиційну частку видатків на громадський порядок і безпеку в довоєнній структурі місцевих бюджетів. З огляду на це, у третій главі роботи доцільно розглянути сценарії поступового переформатування структури видатків у напрямі відновлення інфраструктури, стимулювання місцевого бізнесу та підвищення інвестиційної привабливості громади в післявоєнний період.

Ще один важливий індикатор – коефіцієнт соціальної орієнтації бюджету, який можна визначити як відношення сукупних видатків на соціальний захист, освіту та охорону здоров'я до загального обсягу видатків:

$$K_{\text{соц}} = \frac{V_{\text{освіта}} + V_{\text{охор_здоров'я}} + V_{\text{соц_захист}}}{V_{\text{заг}}}. \tag{2.7}$$

Для Оріхівської громади точні значення цих складових у відкритих джерелах не наведено, однак описані програми підтримки поранених і загиблих, утримання медичних і освітніх закладів та інфраструктури для внутрішньо переміщених осіб дають підстави стверджувати, що соціальна складова залишається домінуючою. На загальнонаціональному рівні видатки на освіту й соціальний захист традиційно становлять одну з найбільших статей місцевих бюджетів навіть в умовах війни.

Порівняння показників доходів і видатків Оріхівської МТГ із середньоукраїнськими тенденціями дозволяє сформулювати кілька важливих висновків. По-перше, на відміну від більшості громад, де власні доходи у 2022–2023 рр. демонстрували зростання чи принаймні стабільність, Оріхівська громада практично втратила власну податкову базу через повну зупинку бізнесу та масову евакуацію населення. Це підтверджує висновки дослідників про те, що найменші й прифронтові громади є найбільш вразливими до воєнних шоків і потребують пріоритетної державної підтримки.

По-друге, збереження для Оріхівської МТГ обсягу міжбюджетних трансфертів на рівні близько 100 млн грн на рік фактично перетворює ці трансферти на основний інструмент забезпечення життєдіяльності громади. Це узгоджується з висновком М. Крупки про те, що в умовах воєнного стану міжбюджетні трансферти стають ключовим інструментом підтримки фінансової стійкості місцевих бюджетів [39]. Для Оріхова цей інструмент на сьогодні є практично єдиним.

По-третє, структуру видатків бюджету громади можна охарактеризувати як високоспеціалізовану: значна частка коштів спрямовується на оборону, утримання критичної інфраструктури, соціальну підтримку постраждалих та забезпечення діяльності евакуйованих закладів. Такий профіль витрат відповідає логіці «бюджету виживання», описаній у сучасних працях з фінансової спроможності територіальних громад у воєнний час, де основна мета полягає не у розвитку, а у збереженні життєво важливих функцій та соціальної єдності громади.

Узагальнюючи, можна констатувати, що аналіз доходів і видатків Оріхівської МТГ в умовах фінансової децентралізації та воєнного стану демонструє високий рівень вразливості громади щодо власних доходів і водночас – відносно стабільну здатність виконувати базові функції завдяки державній підтримці.

2.3. Оцінювання фінансової спроможності громади щодо повоєнного відновлення та просторового розвитку

Фінансова спроможність територіальної громади є ключовою передумовою її стійкого соціально-економічного розвитку, формування інфраструктури та забезпечення якості публічних послуг. У сучасних умовах повномасштабної війни ця категорія набуває додаткового виміру – здатності громади гарантувати мінімальний рівень життєзабезпечення населення, відновлювати зруйновані об’єкти та брати участь у державних і міжнародних програмах відбудови. Дослідження М. Пасічного та Р. Обухова підтверджують, що саме фінансова спроможність визначає можливості громад реалізовувати стратегічні цілі, переходити від «латання дірок» до інвестицій у довгостроковий розвиток і просторове планування територій [40].

Наукові підходи до трактування фінансової спроможності здебільшого зводяться до поєднання двох блоків характеристик: 1) обсягу й структури фінансових ресурсів громади (власні доходи, трансферти, запозичення, грантові кошти) та 2) інституційних спроможностей їх ефективно мобілізувати й використовувати. С. Сембер та співавтори підкреслюють, що фінансова спроможність не зводиться до величини доходів; важливо враховувати гнучкість бюджетної політики, якість фінансового менеджменту, спроможність до планування інвестицій і управління борговими зобов’язаннями [41].

У вітчизняній літературі найбільш розробленим є інтегральний підхід до оцінювання фінансової спроможності ОТГ. На його основі І. Лютий та Н. Спасів запропонували систему індикаторів, яка включає показники доходів і видатків,

дотаційності, частки місцевих податків, капітальних видатків, витрат на управлінський апарат тощо. Отримані значення нормуються та агрегуються в інтегральний показник, що дозволяє порівнювати громади між собою [42]. Подальший розвиток цього підходу здійснено в методології Програми «ULEAD з Європою», яка для 1438 громад України застосовує 11 показників і адаптовану 10-бальну шкалу тесту Кена Брауна; за сумою балів виділяють п’ять рівнів спроможності – від високого до критичного.

У воєнних умовах традиційні моделі оцінювання фінансової спроможності доповнюються індикаторами стійкості до шоків. Ю. Голинський та В. Нурієва виділяють, зокрема, залежність від податку на доходи військовослужбовців, масштаби втрати податкової бази внаслідок руйнування бізнесу та житла, зростання частки захищених видатків (зарплати, енергоносії, соціальний захист) у загальній структурі бюджету [43]. Дослідження М. Пітюлича та співавторів показують, що на фінансову стійкість громад істотно впливають демографічні тенденції, структура економіки, рівень урбанізації та мережа інфраструктури, а після початку війни – також масштаби пошкоджень та наближеність до лінії фронту [44].

Загальнонаціональні аналітичні звіти щодо виконання місцевих бюджетів у 2023 р. підтверджують різке розшарування громад за рівнем спроможності. Близько третини громад мають низький або критичний рівень фінансової спроможності; найскладніша ситуація спостерігається у прифронтових областях – Запорізькій, Херсонській, Луганській, Донецькій. Саме ці громади, які зазнали найбільших руйнувань та втрат населення, одночасно найбільше потребують ресурсів для повоєнного відновлення й просторового розвитку.

Оріхівська міська територіальна громада Запорізької області є типовою прифронтовою громадою, яка зазнала екстремальних руйнувань. За даними місцевої влади та українських ЗМІ, станом на весну 2023 р. було зруйновано або пошкоджено близько 80 % житлового фонду міста; більшість об’єктів критичної інфраструктури – електромережі, газо- та водопостачання – виведені з ладу. До повномасштабного вторгнення на території громади проживало близько 19 тис.

осіб, тоді як у середині 2024 р. залишилося лише близько 1270 мешканців. Постійні обстріли, руйнування бізнесу та масова евакуація населення призвели до різкого скорочення податкової бази, що безпосередньо вплинуло на обсяг власних доходів бюджету громади.

Водночас, як показують дослідження впливу війни на бюджети громад, частина прифронтових територій тимчасово отримала додаткові надходження у вигляді ПДФО із грошового забезпечення військовослужбовців та релокованого бізнесу. Проте експерти наголошують, що такі джерела є нестійкими й не можуть розглядатися як довгострокова основа фінансової спроможності [45]. Для Оріхівської громади цей аспект особливо важливий, оскільки після потенційної деескалації бойових дій частина військових підрозділів може бути передислокована, а підприємства – змінити місце реєстрації.

За таких умов оцінювання фінансової спроможності громади щодо повоєнного відновлення має враховувати не лише поточні бюджетні показники, а й масштаб руйнувань, демографічну ситуацію, наявність проєктного портфеля, можливості залучення коштів державного бюджету, міжнародних фінансових організацій, донорських фондів, а також готовність громади забезпечити необхідний рівень співфінансування. Концепція України Facility та «Українського плану» ЄС прямо пов’язує розподіл ресурсів на відбудову з фінансовою дисципліною, здатністю реалізовувати інвестиційні проєкти та дотриманням принципів «build back better» [46].

На рис. 2.2 подано узагальнену логіку оцінювання фінансової спроможності Оріхівської громади у вимірі повоєнного відновлення та просторового розвитку.

На основі узагальнення існуючих методик пропонується адаптована система, яка дозволяє оцінити фінансову спроможність Оріхівської громади саме в контексті повоєнного відновлення (табл. 2.5). Вона поєднує класичні бюджетні індикатори з показниками інвестиційної активності та відновлювального потенціалу.

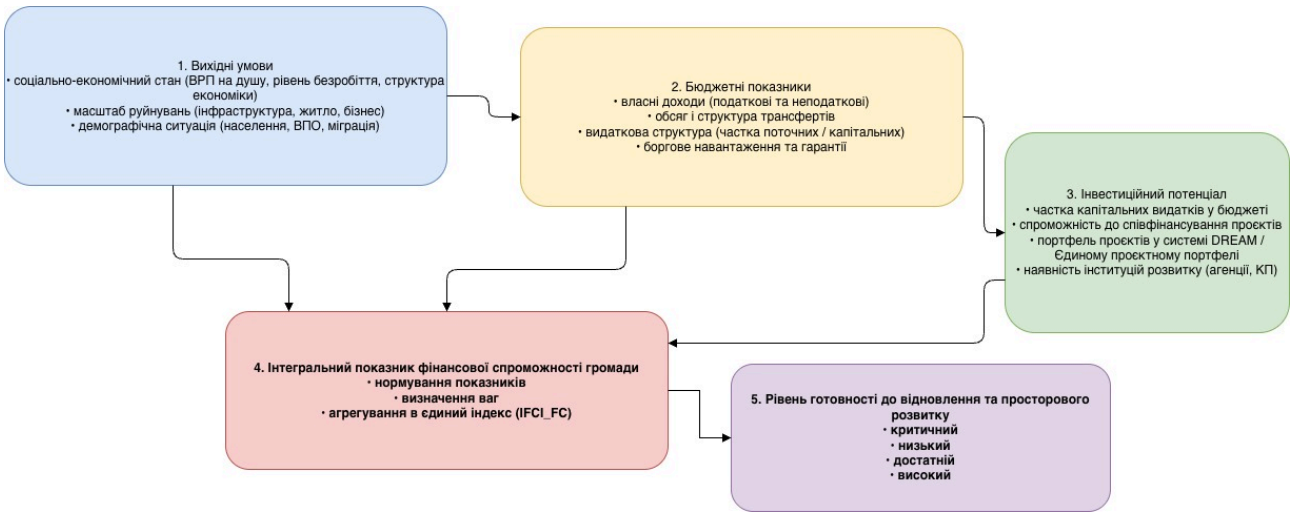

Рисунок 2.2 – Логіко-структурна схема оцінювання фінансової спроможності громади щодо повоєнного відновлення та просторового розвитку

Таблиця 2.5 – Система показників оцінювання фінансової спроможності Оріхівської громади щодо повоєнного відновлення та просторового розвитку

Блок	Показник	Умовне позначення	Спосіб розрахунку	Інтерпретація для відновлення
Доходна база	Власні доходи загального фонду на 1 жителя	X_1	Доходи загального фонду (без трансфертів) / чисельність населення	Чим вищий показник, тим більше «маневрових» ресурсів для співфінансування проєктів
	Питома вага місцевих податків і зборів у доходах загального фонду	X_2	Місцеві податки і збори / доходи загального фонду	Відображає диверсифікацію джерел доходів і стійкість податкової бази
	Індекс податкоспроможності бюджету	X_3	За методикою Бюджетного кодексу (співвідношення ПДФО на 1 жителя до середнього по країні)	Значення <0,9 – громада-дотаціонер; >1,1 – донор горизонтального вирівнювання
Видаткова структура	Частка поточних видатків у загальному обсязі видатків	X_4	Поточні видатки / загальні видатки	Високе значення свідчить про обмеженість ресурсів для інвестицій

Продовження табл.2.5

	Частка капітальних видатків у загальному обсязі видатків	X_5	Капітальні видатки / загальні видатки	Характеризує інвестиційну активність та потенціал просторового розвитку
	Видатки на управлінський апарат на 1 жителя	X_6	Видатки на органи управління / чисельність населення	Високі витрати за умов обмежених доходів сигналізують про неефективність структури управління
Інвестицій на спроможні сть	Частка співфінансуванн я інвестиційних проєктів за рахунок місцевого бюджету	X_7	Обсяг співфінансування / загальна вартість проєктів	Відображає готовність громади брати участь у державних та міжнародних програмах
	Кількість проєктів громади у Єдиному проєктному портфелі / системі DREAM на 10 тис. населення	X_8	Кількість зареєстрованих проєктів / (населення/10 000)	Характеризує проєктну активність та спроможність готувати якісні заявки
Відновлюв альний потенціал	Оціночний індекс пошкоджень інфраструктури	X_9	Частка зруйнованих/пошко джених об’єктів у загальній кількості	Чим вищий рівень руйнувань, тим більші потреби у фінансуванні відновлення
	Коефіцієнт демографічної стійкості	X_{10}	Чисельність населення, що залишилося / довоєнна чисельність	Низькі значення означають звуження податкової бази та дефіцит трудових ресурсів

Для інтегральної оцінки пропонується використовувати нормування показників за формулою «мін–макс». Для стимуляторів (показників, збільшення яких покращує фінансову спроможність) нормоване значення z_j визначається як

$$z_j = \frac{X_j - X_j^{\min}}{X_j^{\max} - X_j^{\min}}, \tag{2.8}$$

для дестимуляторів (наприклад, частка поточних видатків, індекс пошкоджень) – за формулою

$$z_j = \frac{X_j^{\max} - X_j}{X_j^{\max} - X_j^{\min}}. \tag{2.9}$$

Інтегральний показник фінансової спроможності громади до відновлення пропонується визначати як зважену суму нормованих значень:

$$I_{FR} = \sum_{j=1}^{10} w_j z_j, \tag{2.10}$$

де w_j – вагові коефіцієнти, які можуть встановлюватися експертно (наприклад, вищі ваги для X_1, X_2, X_5, X_7 оскільки саме вони найбільш безпосередньо пов’язані з можливостями просторового розвитку). Такий підхід є логічним розвитком інтегральної моделі, застосованої в дослідженнях «ULEAD з Європою» та роботах І. Лютого і Н. Спасіва, але орієнтується на оцінку готовності до інвестицій у відбудову, а не лише на поточний стан місцевих фінансів.

Для інтерпретації значення I_{FR} доцільно використовувати шкалу, адаптовану з класифікації фінансової спроможності територіальних громад (табл. 2.6).

За наявними якісними характеристиками Оріхівська громада, з високою часткою зруйнованої інфраструктури, різким скороченням населення та домінуванням трансфертів у доходах бюджету, з великою ймовірністю належить до групи з низьким або критичним рівнем фінансової спроможності.

Таблиця 2.6 – Шкала інтегральної оцінки фінансової спроможності громади щодо повоєнного відновлення

Значення індексу I_{FR}	Рівень фінансової спроможності	Характеристика готовності до відновлення
0,80–1,00	Високий	Громада здатна самостійно ініціювати та співфінансувати масштабні інвестиційні проєкти, активно залучати зовнішні ресурси, реалізовувати комплексні програми просторового розвитку
0,60–0,79	Достатній	Є можливості для участі в програмах відбудови за умови пріоритизації проєктів; потребується часткова зовнішня підтримка
0,40–0,59	Задовільний	Громада може реалізовувати обмежену кількість проєктів, насамперед за рахунок державних трансфертів та грантів; власних ресурсів недостатньо
0,20–0,39	Низький	Відновлення можливе переважно за рахунок зовнішніх джерел; громада має обмежені можливості для співфінансування та підготовки проєктів
0,00–0,19	Критичний	Фінансова спроможність майже відсутня; необхідні комплексні програми підтримки, спеціальні режими фінансування та державне кураторство

Це узгоджується з висновками загальноукраїнських оцінок, де значна частина громад Запорізької області віднесена до найнижчих категорій спроможності через масштабні руйнування та близькість до лінії фронту.

Разом із тим, навіть за таких умов громада має певний відновлювальний потенціал, пов’язаний із:

– можливістю залучення коштів державного бюджету на основі публічних інвестиційних програм та Єдиного проєктного портфеля;

– участю в програмі Ukraine Facility та інших міжнародних інструментах фінансування муніципальної інфраструктури;

– використанням механізмів горизонтальної та вертикальної фінансової підтримки (базова дотація, субвенції на відбудову, програми співробітництва громад).

Отже, завдання даного підпункту полягає не лише у констатації слабких сторін бюджетної системи Оріхівської громади, а й у формуванні аналітичної основи для подальшого розроблення в розділі 3 механізму нарощування її фінансової спроможності – через оптимізацію структури доходів і видатків,

активізацію інвестиційної діяльності, розширення проєктної співпраці з державними та міжнародними партнерами.

Висновки до розділу 2

У другому розділі магістерської роботи здійснено комплексне оцінювання механізму фінансової децентралізації та фінансової спроможності Оріхівської міської територіальної громади в умовах воєнного стану. Проведений аналіз дав змогу конкретизувати, як загальнонаціональні тенденції реформування місцевих фінансів проявляються на рівні окремої прифронтової громади, що зазнала масштабних руйнувань та втрати значної частини населення.

По-перше, на основі офіційних статистичних і аналітичних даних сформовано соціально-економічну характеристику Оріхівської МТГ та описано її місце в системі публічних фінансів України. Показано, що до початку повномасштабної агресії громада мала досить сприятливі стартові умови: компактну територію, відносно високу густоту населення, поєднання промислово-аграрної спеціалізації та розвинену соціальну інфраструктуру. Бюджет громади функціонував як бюджет базового рівня з помітною часткою власних доходів, що забезпечувало певний рівень фінансової самостійності й створювало передумови для реалізації інвестиційних проєктів.

По-друге, здійснено аналіз доходів і видатків бюджету Оріхівської МТГ у довоєнний та воєнний періоди. Показано, що внаслідок бойових дій, руйнування інфраструктури та масової евакуації населення громада майже повністю втратила власну дохідну базу: коефіцієнт бюджетної самодостатності з довоєнного рівня близько 0,61 знизився практично до нуля, а структура доходів набула трансфертозалежного характеру. Водночас збереження обсягу міжбюджетних трансфертів дозволило підтримати базові функції життєзабезпечення. У структурі видатків зафіксовано істотну мілітаризацію: приблизно п’ята частина бюджету спрямовується на підтримку оборони, значні кошти витрачаються на утримання критичної інфраструктури, евакуйованих

освітніх і медичних закладів та на реалізацію соціальних програм для постраждалих, внутрішньо переміщених осіб і військовослужбовців. Це дозволило кваліфікувати бюджет Оріхівської громади як «бюджет виживання», орієнтований насамперед на збереження життєво важливих функцій.

По-третє, на основі узагальнення сучасних методичних підходів розроблено адаптовану систему показників оцінювання фінансової спроможності громади щодо повоєнного відновлення та просторового розвитку. Запропоновано поєднати дохідні, видаткові, інвестиційні та відновлювальні індикатори (власні доходи на одного жителя, частка місцевих податків, індекс податкоспроможності, структура видатків, частка капітальних видатків, рівень співфінансування проєктів, масштаби руйнувань, демографічна стійкість тощо) в інтегральний показник I_{FR}, який обчислюється методом нормування «мін–макс» з урахуванням вагових коефіцієнтів. Розроблено шкалу інтерпретації цього індексу (від високого до критичного рівня спроможності), зорієнтовану саме на готовність громад до участі в програмах відбудови та реалізації просторових стратегій.

По-четверте, виходячи з якісних та кількісних характеристик Оріхівської МТГ (масштаб зруйнувань, різке скорочення населення, домінування трансфертів у доходах, мілітаризована структура видатків), обґрунтовано, що громада нині належить до групи з низьким або критичним рівнем фінансової спроможності. Водночас окреслено й потенційні можливості: участь у державних та міжнародних програмах відбудови (Ukraine Facility, URTF, UCRF тощо), використання механізмів співфінансування інвестиційних проєктів, розширення проєктної активності в системі DREAM/Єдиному проєктному портфелі, удосконалення структури місцевих податків та видатків.

Загалом результати другого розділу забезпечили реалізацію другого й частково третього завдань дослідження: проведено прикладний аналіз дії механізму фінансової децентралізації на рівні конкретної воєнно ураженої громади та запропоновано методичний підхід до інтегрального оцінювання її фінансової спроможності щодо повоєнного відновлення й просторового

розвитку. Отримані висновки слугуватимуть аналітичною базою для розроблення у третьому розділі практичних рекомендацій і сценаріїв удосконалення механізму фінансового забезпечення відновлення Оріхівської міської територіальної громади.

РОЗДІЛ 3
УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

3.1. Концептуальна модель механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення територіальної громади

Результати попереднього розділу показали, що навіть за збереження формальної цілісності бюджетної системи фінансова спроможність прифронтових громад, зокрема Оріхівської міської територіальної громади, є критично вразливою. Водночас саме на рівні громад концентруються основні потреби відновлення житла, інфраструктури, соціальних послуг та місцевої економіки. Міжнародний досвід і рекомендації ОЕСР підкреслюють, що успіх післявоєнної відбудови залежить від того, наскільки послідовно національна політика поєднується з інституційною спроможністю регіонів і муніципалітетів, а також від чіткого розподілу ролей у багаторівневій системі управління відновленням.

У сучасних умовах фінансування повоєнної відбудови України формуватиметься з кількох великих «потоків»: коштів державного бюджету (у тому числі за підтримки МВФ та інших міжнародних фінансових організацій), ресурсів ЄС за інструментом Ukraine Facility (до 50 млрд євро на 2024–2027 рр.), грантово-кредитних програм Світового банку, передусім трастового фонду URTF, а також коштів донорів, приватних інвесторів і громадян. Українські дослідники наголошують, що для перетворення цих ресурсів на реальні проєкти у громадах потрібен не просто «набір інструментів», а цілісний механізм планування й координації фінансових потоків на місцевому рівні.

Спираючись на проведену в підрозділі 2.3 оцінку інтегрального індексу фінансової спроможності I_{FR}, доцільно розглядати механізм фінансового забезпечення повоєнного відновлення як багатоетапну систему, що поєднує:

– діагностику фінансових можливостей і потреб громади;

– планування та структурування проєктного портфеля;

– мобілізацію ресурсів з різних джерел;

– розподіл і реалізацію через проєкти просторового розвитку;

– моніторинг, прозорість і коригування бюджетної політики.

Такий підхід відповідає методичним рекомендаціям щодо планування фінансових ресурсів територіальних громад у воєнний та післявоєнний періоди, де наголошується на циклічності процесу «оцінка – план – реалізація – контроль – оновлення».

На рис. 3.1 подано авторську концептуальну модель механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення територіальної громади (на прикладі Оріхівської МТГ). Модель ґрунтується на поєднанні трьох взаємопов’язаних площин: рівнів управління**,** етапів фінансового циклу та набору інструментів.

	Діагностика та стратегічне планування	Формування проєктного портфеля	Мобілізація фінансових ресурсів	Реалізація проєктів та просторовий розвиток	Моніторинг, оцінювання та підзвітність
Міжнародний рівень	Стратегії ЄС, Світового банку, ООН; рамкові оцінки потреб; Ukraine Facility, URTF – визначення пріоритетів підтримки	Погодження секторних і регіональних програм; формування пулу проєктів, що можуть фінансуватися донорами	Гранти та кредити МФО; трастові фонди (URTF), Ukraine Facility; ризик-шерінг для приватних інвесторів	Фінансування інфраструктурних і соціальних проєктів; технічна допомога; супровід реформ	Моніторинг використання коштів; звітність за програмами; незалежні аудити та оцінювання впливу
Національний рівень	Національні стратегії відновлення та розвитку; Ukraine Plan; оцінка потреб за секторами	Єдиний проєктний портфель; відбір пріоритетних проєктів громад; методики оцінювання	Державні субвенції та дотації; співфінансування з держбюджету; податкові пільги; державні гарантії; регулювання муніципальних запозичень	Реалізація галузевих програм; контракти на відбудову критичної інфраструктури	DREAM та інші національні системи моніторингу; звітність регіонів і громад; парламентський та громадський контроль
Регіональний рівень	Регіональні стратегії й плани відновлення; аналіз просторового розвитку області	Регіональний проєктний портфель; узгодження заявок громад; пріоритезація	Обласні програми співфінансування; підтримка міжмуніципальних проєктів; залучення регіональних інвесторів	Реалізація регіональних інфраструктурних проєктів; координація дій громад	Моніторинг регіональних програм; консолідація звітності громад; публічні звіти
Територіальна громада	Діагностика потреб громади; стратегія розвитку та відновлення; просторові плани	Формування портфеля проєктів громади; громадський бюджет; участь громадян	Місцеві податки й збори; муніципальні запозичення; партнерства з бізнесом; гранти донорів для громади	Реалізація проєктів відновлення інфраструктури, житла, економічного розвитку; просторове зонування	Місцева звітність; публічні презентації результатів; участь громадськості в оцінці
Проєктний рівень	Ідентифікація проблеми та концепції проєкту; попереднє ТЕО	Підготовка проєктних заявок; реєстрація в DREAM / Єдиному проєктному портфелі; узгодження з партнерами	Укладання фінансових угод; поєднання грантів, кредитів, коштів бюджету, внеску бізнесу та громади	Закупівлі, будівельно-монтажні роботи, експлуатація та обслуговування об'єктів; управління ризиками	Фінансовий та технічний моніторинг; індикатори результатів і впливу; звітність перед донорами та громадою

Рисунок 3.1 – Концептуальна модель механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення територіальної громади

Перший блок – діагностика та стратегічне планування. На цьому етапі громада, спираючись на показники фінансової спроможності (зокрема інтегральний індекс I_{FR}), результати оцінки руйнувань та потреб у відбудові, формує оновлену стратегію розвитку і план відновлення території. Рекомендації ОЕСР та експертних центрів підкреслюють необхідність узгодження місцевих стратегій із трирівневою системою документів відновлення (національний план, регіональні стратегії, локальні плани громад), що вже закріплено в оновленій законодавчій базі державної регіональної політики.

Ключовим інструментом діагностики слугує інтегральний показник I_{FR}: його низьке або критичне значення сигналізує про необхідність посиленої державної підтримки (базові дотації, цільові субвенції, спеціальні програми) та фокусу на залученні грантів, тоді як достатній і високий рівень відкриває можливості для активніших муніципальних запозичень, випуску місцевих облігацій, широкого використання державно-приватного партнерства. Таке поєднання індикаторів із інструментами відповідає логіці «керування за результатами», яку застосовують європейські фонди регіонального розвитку.

Другий блок – формування проєктного портфеля відновлення. На цьому етапі громада спільно з обласними та державними органами влади формує перелік пріоритетних проєктів – від невідкладного відновлення критичної інфраструктури до довгострокових інвестицій у житло, транспорт, зелену енергетику, соціальні послуги. Сучасні документи уряду України передбачають створення єдиної цифрової системи та реєстрів проєктів відбудови, що дозволяє консолідувати інформацію, уникати дублювання та забезпечувати прозорість.

Для Оріхівської громади та інших прифронтових територій особливе значення має участь у програмах типу PREPARE Ukraine, які фінансуються за рахунок URTF і спрямовані на підготовку якісного публічного інвестиційного портфеля (розроблення ТЕО, проєктно-кошторисної документації, зміцнення інституційної спроможності). Наявність добре структурованого портфеля є передумовою доступу до великомасштабного фінансування з боку ЄС та міжнародних фінансових організацій.

Третій блок – мобілізація фінансових ресурсів. У межах концептуальної моделі мобілізація ресурсів розглядається як поєднання щонайменше п’яти каналів:

1. Державний бюджет – базова дотація вирівнювання, субвенції на відбудову, освітня та медична субвенції, програми регіонального розвитку.

2. Європейські та міжнародні інструменти – бюджетна підтримка та інвестиційні компоненти Ukraine Facility, гранти й позики Світового банку через URTF, кошти Європейського інвестиційного банку, ЄБРР тощо.

3. Власні доходи місцевих бюджетів – місцеві податки й збори, плата за землю, оренда комунального майна, частина ПДФО, що закріплена за громадами. Дослідження фінансової спроможності громад доводять, що навіть у воєнних умовах модернізація системи місцевих податків та робота з боржниками здатні посилювати стійкість бюджетів.

4. Муніципальні запозичення та фінансові інновації – випуск місцевих облігацій, «зелених» муніципальних бондів, участь у кредитних програмах для міст; у дослідженнях Світового банку та українських аналітичних центрів наголошується на потребі розширення прямого доступу громад до міжнародних фінансових інститутів.

5. Партнерство з бізнесом і громадянами – державно-приватне партнерство, концесії, соціально відповідальні інвестиції підприємств, благодійні внески, громадський бюджет, краудфандингові ініціативи.

У табл. 3.1 подано узагальнену класифікацію ключових джерел і інструментів фінансування в межах запропонованої моделі.

Четвертий блок – реалізація проєктів та просторовий розвиток. Суть блоку полягає в узгодженні фінансування з просторовими рішеннями: генеральними планами, детальними планами територій, транспортними схемами, планами інтегрованого розвитку міст.

Таблиця 3.1 – Основні джерела та інструменти фінансового забезпечення повоєнного відновлення територіальної громади

Рівень	Джерело фінансування	Приклади інструментів	Роль у моделі
Міжнародний	ЄС, Світовий банк, МФО, донорські фонди	Ukraine Facility, URTF, програми PREPARE/REPOWER/DRIVE, гранти на «зелену» реконструкцію	Забезпечення масштабних довгострокових ресурсів, підтримка реформ та інституційної спроможності
Національний	Державний бюджет України	Базова дотація, інфраструктурні та відновлювальні субвенції, програми регіонального розвитку	Фінансування критичної інфраструктури та співфінансування проєктів громад
Регіональний	Обласні бюджети, регіональні фонди розвитку	Обласні програми відновлення, співфінансування об’єктів спільного користування	Координація відновлення між громадами, реалізація міжмуніципальних проєктів
Локальний (громада)	Місцевий бюджет, комунальні підприємства	Місцеві податки, орендна плата, плата за послуги, місцеві запозичення, «зелені» облігації	Забезпечення частки власного внеску у проєкти, експлуатаційні витрати, обслуговування боргу
Приватний сектор і громадянське суспільство	Бізнес, НУО, населення	ДПП, концесії, ЦСР-проєкти, благодійні фонди, громадський бюджет, краудфандинг	Доповнення публічних ресурсів, підвищення участі громадян і бізнесу у відбудові

Аналітичні доповіді щодо «зеленої» відбудови України наголошують, що сучасні проєкти повинні не відтворювати довоєнну структуру економіки, а сприяти енергоефективності, декарбонізації, адаптації до кліматичних змін та підвищенню якості міського середовища. Для Оріхівської громади це означає, що реконструкція житла, енергетики та транспорту має поєднуватися з функціональним переплануванняням, розвитком логістики, нових видів зайнятості, інтеграцією внутрішньо переміщених осіб.

П’ятий блок – моніторинг, прозорість і підзвітність. ОЕСР рекомендує створення національних і локальних цифрових платформ для відстеження відновлювальних витрат, що забезпечують публічний доступ до інформації про

проєкти, джерела фінансування, хід реалізації та результати. Для громад це означає впровадження систем внутрішнього контролю, програмно-цільового методу з чіткими індикаторами результативності, регулярне звітування перед жителями та донорами. Застосування такого підходу підвищує довіру до місцевої влади й полегшує залучення нових ресурсів.

З огляду на критичний рівень фінансової спроможності Оріхівської громади, саме грамотна інтеграція в багаторівневу систему відновлення стає ключовою умовою для залучення ресурсів. У межах запропонованої концептуальної моделі можна виділити кілька пріоритетних завдань для Оріхівської МТГ:

1. Завершити діагностику потреб і потенціалу відновлення на основі індикаторів I_{FR}, індексу пошкоджень інфраструктури, демографічної стійкості та соціальних ризиків.

2. Сформувати портфель проєктів, синхронізований із регіональними і національними планами, з чітким поділом на швидкі відновлювальні заходи (critical recovery) та довгострокові інвестиційні проєкти.

3. Визначити конфігурацію фінансового міксу – поєднання грантів, субвенцій, кредитів, власних коштів та внесків бізнесу – для кожного ключового проєкту; забезпечити необхідний рівень співфінансування, у тому числі шляхом оптимізації поточних видатків і модернізації місцевої податкової бази.

4. Впровадити цифрові інструменти моніторингу та комунікації (участь у системі DREAM, відкриті бюджети, онлайн-дашборди відбудови), що відповідає кращим міжнародним практикам і вимогам донорів.

Таким чином, концептуальна модель механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення, запропонована в цьому підпункті, поєднує наукові підходи до оцінювання фінансової спроможності з практичними інструментами мобілізації ресурсів і проєктного управління. Вона створює методологічну основу для подальшої розробки в підпунктах 3.2 і 3.3 сценаріїв відновлення Оріхівської громади та конкретних рекомендацій щодо вдосконалення інструментів фінансової децентралізації.

3.2. Розробка та аналіз сценаріїв формування ресурсної бази відновлення

Масштаби потреб України у відновленні, зафіксовані в оновлених оцінках RDNA3–RDNA4, чітко показують, що питання формування ресурсної бази не може розглядатися лише в категоріях «є кошти/немає коштів». За оцінкою уряду України, Світового банку, ЄС та ООН, сукупна потреба у відновленні та реконструкції становила 486 млрд дол. США станом на кінець 2023 р., а за результатами RDNA4 – вже 524 млрд дол. станом на кінець 2024 р. При цьому щорічні запити на першочергові потреби покриваються лише частково: у 2024 р. з орієнтовних 15 млрд дол. на невідкладне відновлення було гарантовано близько 5,5 млрд дол., а решта залишалася нев профінансованою; у 2025 р. з 7,37 млрд дол. погоджених пріоритетів залишався дефіцит майже 10 млрд дол. Такий розрив між потребами та доступними ресурсами зумовлює необхідність сценарного підходу до планування фінансового забезпечення відновлення як на національному, так і на муніципальному рівні.

Для територіальних громад, зокрема Оріхівської МТГ, що зазнала масштабних руйнувань, сценарне моделювання ресурсної бази дозволяє:

– оцінити різні конфігурації поєднання державних, міжнародних, місцевих і приватних ресурсів;

– виявити критичні «вузькі місця» у фінансових потоках;

– визначити вимоги до нарощування власної фінансової спроможності громади.

У контексті відновлення громади під ресурсною базою доцільно розуміти сукупність усіх фінансових джерел, які можуть бути мобілізовані протягом певного періоду (10 років) для фінансування заходів відновлення та просторового розвитку. Такі джерела включають:

– кошти державного бюджету (базова дотація, субвенції на відновлення, інші трансферти);

– ресурси міжнародних фінансових організацій та донорів (програми Ukraine Facility, URTF, інші грантово-кредитні інструменти);

– власні доходи місцевого бюджету та можливі муніципальні запозичення;

– вклад приватного сектору та громадян (державно-приватне партнерство, інвестиційні проєкти, благодійні програми тощо).

У спрощеному вигляді річний обсяг ресурсної бази громади на рік ttt можна подати як:

$$R_t = B_t + E_t + L_t + P_t, \tag{3.1}$$

де

B_t – кошти державного бюджету, спрямовані на відновлення конкретної громади;

E_t – зовнішнє фінансування (ЄС, Світовий банк, інші донори);

L_t – власні ресурси місцевого бюджету (включно із запозиченнями та коштами комунальних підприємств);

P_t – вклад приватного сектору та громадян.

Потребу громади у фінансуванні відновлення за рік *t* позначимо як N_t. Для інтегральної оцінки ступеня забезпеченості потреб доцільно використовувати коефіцієнт забезпечення ресурсами:

$$K_{\text{res}}^{(t)} = \frac{R_t}{N_t}, \tag{3.2}$$

а також кумулятивний коефіцієнт за період *T* років:

$$K_{\text{res, cum}} = \frac{\sum_{t=1}^{T} R_t}{\sum_{t=1}^{T} N_t}. \tag{3.3}$$

Значення $K_{res} < 1$ свідчить про формування «фінансового розриву» (gap) та неможливість повного фінансування запланованих заходів, тоді як $K_{res} \geq 1$

означає достатній рівень ресурсів для реалізації запланованої програми відновлення. Подібний підхід використовується в RDNA-оцінках для країни в цілому, де зіставляються прогнозні потреби у відновленні та обсяги забезпеченого фінансування.

У межах магістерської роботи сценарії формування ресурсної бази Оріхівської громади пропонується будувати на горизонті 10 років, виходячи з такої логіки:

– орієнтація на середньострокові та довгострокові потреби, зафіксовані в RDNA3–RDNA4;

– урахування потенціалу участі громади в інструментах Ukraine Facility та програмах Світового банку через URTF;

– обмеженість власних доходів Оріхівської МТГ та суттєва залежність від міжбюджетних трансфертів у воєнний період;

– необхідність поетапного нарощування внеску місцевого бюджету та приватного сектору в інвестиційні проєкти, що відповідає рекомендаціям щодо модернізації місцевих фінансів і підвищення ролі муніципалітетів у відбудові.

Оцінки RDNA3 свідчать, що загальні потреби України у відновленні на десятирічний період становлять 486 млрд дол. США, що приблизно дорівнює 2,8 річного ВВП країни, а близько 70 % усіх руйнувань припадає на прифронтові області, зокрема Запорізьку. Це означає, що середні періодичні потреби на одного жителя є дуже високими, а для громад, розташованих поблизу лінії фронту, – ще вищими за середній показник.

Для орієнтовних розрахунків у роботі приймається, що сукупна потреба Оріхівської МТГ у відновленні на 10-річний період становить величину, співмірну з усередненими національними оцінками на одного жителя, помноженими на довоєнну чисельність населення. Це не офіційна кошторисна цифра, а умовний орієнтир, який дозволяє порівнювати різні сценарії формування ресурсної бази. Таким чином, фокус робиться не на абсолютній сумі, а на відносних показниках забезпеченості та структурі джерел фінансування.

Виходячи з цього, для Оріхівської громади пропонуються три аналітичні сценарії (табл. 3.2):

Таблиця 3.2 – Ключові припущення сценаріїв формування ресурсної бази відновлення Оріхівської громади

Параметр	Сценарій 1: інерційно-мінімальний	Сценарій 2: кероване відновлення	Сценарій 3: прискорене зелене відновлення
Інституційна спроможність громади	Обмежена; проєктний офіс відсутній, участь у програмах вибіркова	Створено проєктний офіс, громада активно працює в системі DREAM, готує ТЕО згідно з вимогами донорів	Проєктний офіс працює як центр компетенцій, залучає зовнішніх консультантів, інтегрується в міжнародні мережі
Рівень використання Ukraine Facility	Часткове (переважно бюджетна підтримка через державу)	Повноцінне використання інвестиційної складової через відбір проєктів, що відповідають “Українському плану”	Максимальне використання інвестиційної складової, фокус на “зелених” та інноваційних проєктах
Обсяги грантової підтримки через URTF та інші фонди	Обмежені, громада рідко потрапляє в проєкти Світового банку	Регулярна участь у програмах PEACE, REPOWER, PREPARE, інші тематичні проєкти	Сукупні гранти є одними з основних джерел фінансування інфраструктурних та соціальних проєктів
Власний внесок місцевого бюджету	3–5 % загальних потреб; переважно за рахунок поточних надходжень	8–12 % загальних потреб; частково за рахунок оптимізації видатків і невеликих запозичень	15–20 % загальних потреб; активне використання місцевих облігацій, ДПП, доходів від управління майном
Залучення бізнесу та громадян	Епізодичні благодійні ініціативи	Системні партнерства з бізнесом, окремі ДПП-проєкти	Розгалужена система ДПП, участь громадян через громадський бюджет, краудфандинг
Очікуваний коефіцієнт забезпеченості Kres, cumK	0,45–0,55	0,70–0,80	0,95–1,10

Сценарій 1 – «інерційно-мінімальний»: громада обмежено використовує можливості нових фінансових інструментів; основний акцент – на базових субвенціях та короткострокових грантах; власний внесок залишається мінімальним.

Сценарій 2 – «кероване відновлення»: громада активно інтегрується в національну систему публічного інвестиційного менеджменту (DREAM), готує якісний портфель проєктів, повною мірою використовує програми Ukraine Facility та URTF.

Сценарій 3 – «прискорене зелене відновлення»: до інструментів сценарію 2 додаються муніципальні запозичення, «зелені» облігації, масштабні державно-приватні партнерства, що дозволяє не лише відновити, а й структурно модернізувати економіку та інфраструктуру громади.

Як показує табл. 3.2, сценарії відрізняються насамперед рівнем інституційної готовності громади, глибиною інтеграції в міжнародні програми та часткою власного внеску у фінансування відновлення. Навіть за умов суттєвої донорської підтримки сценарій 1 не дозволяє подолати «фінансовий розрив» – коефіцієнт забезпеченості залишається нижчим за 0,6. Лише в сценаріях 2 і 3, де громада активно мобілізує власні ресурси й співпрацює з приватним сектором, можливе наближення до повного покриття потреб.

Для більшої наочності доцільно порівняти, як змінюється структура джерел фінансування у трьох сценаріях. У табл. 3.3 наведено орієнтовний розподіл ресурсів за основними каналами, поданий у відсотках до загального обсягу ресурсної бази RRR (для зручності – на весь десятирічний період).

Таблиця 3.3 – Орієнтовна структура ресурсної бази відновлення Оріхівської громади за сценаріями, %

Джерело / сценарій	Сценарій 1	Сценарій 2	Сценарій 3
Кошти державного бюджету (субвенції, дотації, програми відновлення)	60	40	30
Зовнішнє фінансування (Ukraine Facility, URTF, інші донори)	30	40	35
Власні ресурси місцевого бюджету (включно із запозиченнями)	5	10	15
Внесок приватного сектору та громадян (ДПП, інвестиції, благодійність)	5	10	20
Разом	100	100	100

Наведені пропорції є результатом сценарного моделювання й не претендують на точний прогноз, однак вони відповідають сучасним тенденціям фінансування відновлення. Зокрема, аналіз бюджетної підтримки України у 2023–2024 рр. показує, що значна частина відновлювальних видатків покривалася за рахунок міжнародної допомоги та державних позик, тоді як роль місцевих бюджетів у фінансуванні відбудови до 2023 р. була досить обмеженою й здійснювалася через різні програмні коди, не завжди прямо пов’язані з реконструкцією. З упровадженням системи DREAM та реформою публічного інвестиційного менеджменту очікується, що місцеві бюджети поступово відіграватимуть активнішу роль, зокрема шляхом забезпечення співфінансування проєктів, які подаються на фінансування з державних і міжнародних джерел.

У сценарії 1 домінування державних коштів і грантів за відсутності суттєвого локального внеску створює низку ризиків:

– ризик затримки проєктів через конкуренцію за обмежені державні ресурси;

– низьку «власність» громади на проєкти, що послаблює мотивацію до подальшого утримання й експлуатації об’єктів;

– вразливість до зовнішніх шоків (зміна пріоритетів донорів, коливання обсягу міжнародної допомоги).

Сценарій 2 відповідає «керованій» моделі, за якої зовнішнє фінансування доповнюється значимим (10 %) внеском місцевого бюджету і таким самим вкладом приватного сектору. Така структура є більш збалансованою й створює мотивацію для громади оптимізувати власні видатки, розширювати податкову базу та формувати партнерства з бізнесом. Вона узгоджується з рекомендаціями щодо комплексних муніципальних проєктів відновлення, які передбачають поєднання грантових, кредитних і власних ресурсів.

Сценарій 3 відображає стратегічну мету – перехід від «бюджету виживання» до «бюджету розвитку». Тут місцеві ресурси й приватні інвестиції забезпечують до 35 % загального фінансування, що дозволяє розгорнути

масштабні програми енергоефективної, «зеленої» реконструкції, модернізації транспортної й соціальної інфраструктури. Такий підхід відповідає концепції «build back better» у RDNA-оцінках та стратегіях «зеленої» відбудови України.

З позицій Оріхівської МТГ наслідки реалізації кожного зі сценаріїв можна узагальнити таким чином:

Сценарій 1 забезпечує лише часткове відновлення критичної інфраструктури й житла. Фактичний коефіцієнт забезпеченості $K_{res,cum} \approx 0{,}5$ означає, що половина потреб залишиться нереалізованою, що загрожує консервацією руйнувань, сповільненням повернення населення та бізнесу, формуванням «пастки бідності».

Сценарій 2 дозволяє досягти суттєвого скорочення фінансового розриву ($K_{res,cum} \approx 0{,}7 - 0{,}8$) та реалізувати більшість пріоритетних проєктів: відновлення енергетики, транспортної та соціальної інфраструктури, запуск програм підтримки малого бізнесу. Водночас повна реалізація такого сценарію вимагає від громади зміцнення кадрового потенціалу, створення сталого проєктного офісу, удосконалення системи бюджетного планування.

Сценарій 3 теоретично забезпечує повне або майже повне покриття потреб у відновленні ($K_{res,cum}$ наближається до 1 або перевищує його) та створює підґрунтя для якісного просторового розвитку – диверсифікації економіки, розвитку «зеленої» енергетики, нових логістичних і промислових вузлів. Проте він є найвимогливішим з точки зору інституційної готовності, управління ризиками муніципальних запозичень і привабливості громади для приватних інвесторів.

Таким чином, розроблені сценарії показують, що навіть за однакового обсягу загальнонаціональних ресурсів (EU Ukraine Facility, програми Світового банку, міжнародна допомога) кінцеві результати для конкретної громади істотно залежать від її власної фінансової та інституційної спроможності. Для Оріхівської МТГ реалістичним орієнтиром у середньостроковій перспективі є перехід від інерційного сценарію 1 до керованого сценарію 2 з поступовим наближенням до параметрів сценарію 3. Це вимагатиме комплексних змін, які в

подальшому будуть деталізовані в підпункті 3.3 у вигляді конкретних рекомендацій щодо удосконалення механізмів фінансової децентралізації та нарощування ресурсної бази повоєнного відновлення.

3.3. Практичні рекомендації щодо вдосконалення інструментів фінансової децентралізації та оцінка економічного ефекту від їх впровадження для Оріхівської міської територіальної громади

Результати теоретичного узагальнення та емпіричного аналізу показали, що сама по собі фінансова децентралізація не гарантує ні стійкого економічного зростання, ні високої якості публічних послуг. Дослідження для країн Центральної та Східної Європи доводять, що надмірна дохідна децентралізація може навіть пригнічувати зростання ВВП на душу населення, тоді як децентралізація видатків має лише помірний позитивний ефект за умови належних інститутів управління та контролю ефективності витрат. Це означає, що для територіальних громад України, зокрема для Оріхівської МТГ як прифронтової громади з критичним рівнем руйнувань і втратою податкової бази, пріоритетом є не стільки збільшення формального обсягу повноважень, скільки цілеспрямоване вдосконалення інструментів фінансової децентралізації.

У цьому підпункті запропоновано систему практичних рекомендацій щодо податкових, трансфертних, боргових та інституційних інструментів, а також здійснено орієнтовну оцінку їхнього економічного ефекту для Оріхівської громади з позицій фінансової спроможності до повоєнного відновлення та просторового розвитку.

Дослідження фінансового забезпечення децентралізації в Україні свідчать, що понад 90 % доходів бюджетів об’єднаних територіальних громад формуються за рахунок податкових надходжень, тоді як частка неподаткових доходів та доходів від операцій з капіталом не перевищує 8–10 %. Така структура створює високу залежність місцевих бюджетів від коливань економічної активності та централізовано встановлених правил розподілу податкових надходжень.

Для Оріхівської МТГ, де внаслідок активних бойових дій повністю припинена діяльність більшості підприємств та агровиробників, а єдиним «живим» сегментом економіки залишаються дрібні підприємці й домогосподарства, базовими напрямами посилення податкового потенціалу є:

1. Оптимізація адміністрування ПДФО та єдиного податку. В умовах масштабного переміщення населення та релокації бізнесу доцільно створити в громаді єдину цифрову базу платників податків (фізичних та юридичних осіб), використовуючи практики, які впроваджують інші громади за підтримки програми U-LEAD з Європою. Це посилить контроль за реєстрацією місця проживання та місця здійснення діяльності, а відповідно – дасть змогу повернути частину ПДФО із «чужих» бюджетів.

2. Стимулювання легалізації праці та самозайнятості. З огляду на оцінки тіньової економіки та роль податкових надходжень для воєнних і відновлювальних видатків, посилення податкової дисципліни розглядається як критичний чинник зміцнення доходної бази. Оріхівська громада може запровадити місцеві програми підтримки самозайнятих (мікрокредити чи ваучери на обладнання після деокупації територій) із прив’язкою до обов’язкової реєстрації ФОП у громаді.

3. Розвиток неподаткових доходів і доходів від комунального майна. Існуючі дослідження наголошують на необхідності розширення переліку неподаткових доходів як умови стабілізації фінансових ресурсів громад. Для Оріхівської МТГ доцільно:

– завершити інвентаризацію комунального майна й земельних ділянок, формуючи повноцінний електронний реєстр;

– запровадити прозорі аукціони з оренди землі та приміщень через електронні платформи;

– переглянути ставки орендної плати після завершення активної фази бойових дій, поєднавши їх із пільгами для інвесторів, які створюють робочі місця в громаді.

4. Модернізація майнових та земельних податків. ОЕСР та Світовий банк відносять податок на нерухомість до стійких джерел місцевих доходів, що відіграють важливу роль у відновленні інфраструктури. Для Оріхова ключовими кроками є оновлення нормативної грошової оцінки земель та впровадження гнучких ставок податку з врахуванням ступеня руйнування об'єкта (зниження ставки для пошкодженого житла, але поступове її зростання після реконструкції).

Узагальнення пропонованих заходів подано в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4 – Рекомендовані напрями удосконалення дохідних інструментів фінансової децентралізації Оріхівської МТГ

Напрям	Конкретний інструмент	Очікуваний економічний ефект
ПДФО та єдиний податок	Створення цифрового реєстру платників, актуалізація місця реєстрації	Повернення до бюджету громади до 10–15 % втраченої частки ПДФО та єдиного податку протягом 3–5 років (за рахунок уникнення «витоку» до інших бюджетів)
Легалізація самозайнятості	Програми мікрофінансування з обов'язковою реєстрацією ФОП у громаді	Розширення бази єдиного податку та ЄСВ, зростання кількості платників на 20–30 % у середньостроковій перспективі
Комунальне майно	Електронний реєстр, оренда через аукціони	Збільшення неподаткових надходжень і доходів від власності щонайменше на 20–25 % за рахунок ринкового ціноутворення
Земельний та майновий податки	Оновлення НГО земель, диференціювання ставок	Формування стійкого джерела фінансування відновлення інфраструктури, орієнтовне зростання надходжень на 10–20 % після відновлення об'єктів

Війна суттєво змінила розподіл фінансових ризиків між рівнями влади: різко зросла кількість громад, що потребують дотацій вирівнювання, поглибилась диференціація індексу податкоспроможності, особливо між прифронтовими та тиловими громадами. На цьому тлі науковці та міжнародні організації наполягають на модернізації механізмів міжбюджетного вирівнювання з урахуванням воєнних втрат, демографічних змін та потреб відновлення.

Для Оріхівської МТГ, де 95 % житлового фонду та 100 % критичної інфраструктури зазнали ушкоджень, а економічна база майже повністю втрачена, класичні показники податкоспроможності не відображають реальних потреб у ресурсах. Тому пропонується:

1. Запровадження індексу воєнних руйнувань та відновлювальних потреб у формулі базової дотації. На основі підходів до оцінки шкоди та потреб, використаних у Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA) для України, доцільно доповнити формулу дотації вирівнювання показником $I_{dam,i}$, що характеризує частку зруйнованого житлового фонду, об'єктів соціальної та критичної інфраструктури в громаді *i*.

Узагальнено нову формулу базової дотації можна подати так:

$$D_i = \alpha \cdot \frac{I_{FR}^{avg}}{I_{FR,i}} \cdot N_i \cdot \left(1 + \beta \cdot I_{dam,i}\right), \tag{3.4}$$

де

D_i – обсяг базової дотації для громади *i*;

$I_{FR,i}$ – індекс фінансових ресурсів громади *i* (інтегральний показник податкоспроможності та власних доходів, розрахований у підрозділі 2.3);

I_{FR}^{avg} – середнє значення індексу по країні;

N_i – чисельність населення;

$I_{dam,i}$ – нормалізований індекс воєнних руйнувань (0–1);

α, β – параметри настройки, що визначають вагу фінансового та відновлювального компонентів.

2. Запровадження спеціальних відновлювальних субвенцій для прифронтових громад. У дослідженні ОЕСР наголошено, що ключову роль у відновленні відіграватимуть субнаціональні органи влади, але їм потрібні цільові інвестиційні ресурси з боку держави та міжнародних партнерів. Для Оріхова це можуть бути субвенції на:

– будівництво й відновлення укриттів, систем енергозабезпечення та водопостачання;

– реконструкцію доріг до пунктів евакуації та логістичних центрів;

– відновлення соціальної інфраструктури (школи, амбулаторії, центри надання адмінпослуг).

3. Удосконалення механізмів співфінансування з державного бюджету і міжнародних фондів. CASE Ukraine та інші аналітичні центри підкреслюють, що після війни реформу децентралізації потрібно продовжувати, поєднуючи власні ресурси громад із донорським фінансуванням на основі прозорих проектних підходів. Для Оріхівської МТГ доцільно закріпити правило: не менше 10–15 % вартості відбудовних проектів забезпечуються за рахунок місцевого бюджету (включно з цільовими зборами та участю бізнесу), що підвищує мотивацію до ефективного використання грантів.

Міжнародний валютний фонд у своїх рекомендаціях щодо фіскальної децентралізації вказує, що місцеві запозичення можуть бути дієвим інструментом розвитку інфраструктури, але лише за умов чіткого правового регулювання, прозорого обліку боргу й наявності довгострокового фінансового планування на рівні громад.

З урахуванням високих воєнних ризиків Оріхівська МТГ наразі фактично обмежена у використанні боргових інструментів. Водночас на етапі стабілізації безпеки (припинення активних бойових дій, відновлення базової економічної активності) доцільно:

– розробити стратегію муніципальних запозичень, що передбачає граничний рівень боргового навантаження (наприклад, не більше 10–15 % власних доходів бюджету розвитку) та пріоритетні напрями використання залучених ресурсів (енергоефективність, модернізація мереж, індустріальні парки);

– використовувати інструменти гарантій і страхування ризиків спільно з державними інституціями та міжнародними фінансовими організаціями;

– розвивати проєкти державно-приватного партнерства (ДПП) для відбудови об’єктів житлово-комунального господарства, використовуючи типові угоди та методичні рекомендації, які напрацьовуються у співпраці України з ОЕСР і Світовим банком.

Впровадження таких інструментів дає змогу розширити інвестиційний горизонт Оріхівської МТГ, не перекладаючи всю відповідальність за фінансування відновлення виключно на державний бюджет.

Наукові дослідження та практичні кейси свідчать, що стійкість громад під час війни значною мірою залежить від якості місцевих інституцій – здатності фінансових підрозділів швидко адаптувати бюджетну політику, координувати гуманітарну допомогу, налагоджувати комунікацію з донорами та мешканцями.

Для Оріхівської МТГ доцільно:

1. Створити фінансово-аналітичний офіс відновлення. Він має відповідати за:

– підготовку середньострокового прогнозу доходів і видатків;

– супровід проектів, що фінансуються за рахунок субвенцій та донорських коштів;

– моніторинг виконання індикаторів фінансової стійкості (K_{res}, індекс фінансової спроможності, частка власних доходів тощо).

2. Запровадити програмно-цільове планування відновлення. На основі рекомендацій з управління публічними фінансами в умовах війни й повоєнної реконструкції, доцільно структуризувати бюджет Оріхівської МТГ за програмами («Безпека й базова інфраструктура», «Відбудова житла», «Економічне відновлення», «Людський капітал»), що полегшує залучення цільового фінансування.

3. Інституціоналізувати участь громадськості та ВПО. Досвід воєнних років показує, що активні громади й громадські організації відіграють ключову роль у мобілізації ресурсів і контролі за їх використанням. Участь представників ВПО в консультативних радах при військовій адміністрації Оріхова дозволить

краще узгоджувати відновлювальні пріоритети з потребами жителів, які повертаються.

На рисунку 3.2 наведено узагальнений алгоритм впровадження удосконаленого механізму фінансової децентралізації в Оріхівській МТГ.

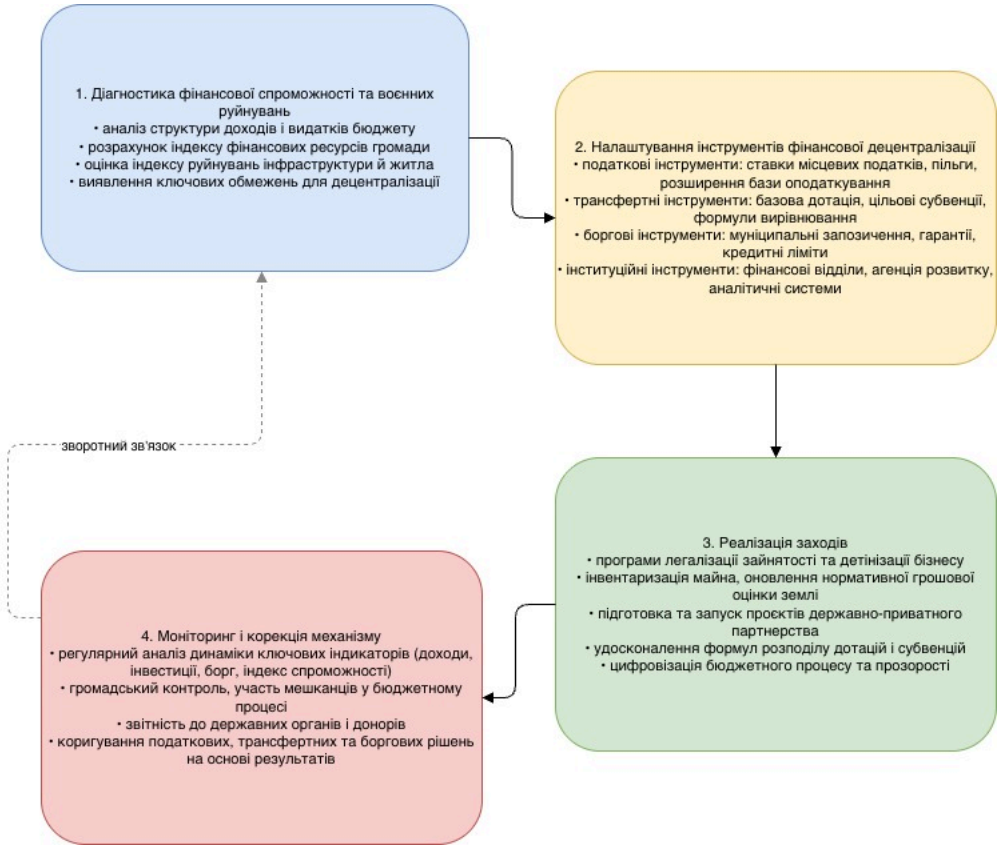

Рисунок 3.2 – Логіко-структурна схема впровадження удосконаленого механізму фінансової децентралізації в Оріхівській МТГ

Враховуючи критичний стан економічної бази та бюджету Оріхівської МТГ, пряме використання стандартних макромоделей впливу фінансової децентралізації на зростання економіки є обмеженим. Однак, спираючись на результати оцінки бюджетних детермінант стійкості громад, а також на висновки щодо ролі децентралізації у підвищенні спроможності до відновлення, можна здійснити орієнтовну оцінку економічного ефекту запропонованих інструментів.

Для цього використаємо три інтегральні показники, розраховані у попередніх підрозділах:

– коефіцієнт бюджетної автономії громади

$$K_{\text{aut}} = \frac{D_{\text{own}}}{D_{\text{tot}}}, \quad (3.5)$$

де

D_{own} – власні доходи бюджету,

D_{tot} – загальний обсяг доходів;

– інтегральний індекс фінансової спроможності I_{FR}, що агрегує показники податкоспроможності, бюджетної забезпеченості та ефективності видаткової структури;

– кумулятивний коефіцієнт ресурсного забезпечення відновлення $K_{res,cum}$, який ураховує власні доходи, трансферти та залучене зовнішнє фінансування.

На основі сценарного моделювання, припустимо, що реалізація запропонованих заходів дозволить:

– збільшити власні доходи бюджету за рахунок оптимізації податкової бази та розвитку неподаткових джерел щонайменше на 20–25 % у середньостроковій перспективі (5–7 років). Такий ефект є досяжним, зважаючи на потенціал розширення дохідної бази громад, виявлений у дослідженнях фінансів ОТГ до війни.

– отримати додаткові ресурси через модернізовані механізми базових дотацій і цільових відновлювальних субвенцій у розмірі не менше 30–40 % від довоєнного рівня доходів громади (з урахуванням рекомендацій щодо пріоритетності підтримки прифронтових громад).

– залучити інвестиційні ресурси через проекти ДПП та можливі муніципальні запозичення (на етапі після стабілізації безпеки) в обсязі, еквівалентному 10–15 % сукупних бюджетних видатків громади.

За таких передумов очікувана динаміка ключових показників може виглядати узагальнено (умовно) так, як показано в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5 – Орієнтовний вплив удосконаленого механізму фінансової децентралізації на фінансову спроможність Оріхівської МТГ

Показник	Поточний стан (воєнний період)	Після впровадження заходів (середньострокова перспектива)
Коефіцієнт бюджетної автономії K_{aut}	0,20–0,25 (домінування трансфертів, відсутність бізнес-податків)	0,35–0,40 за рахунок зростання власних доходів та розвитку неподаткових надходжень
Індекс фінансової спроможності I_{FR} (0–1)	~0,30 (низька спроможність, залежність від дотацій)	0,45–0,50 (перехід до середнього рівня спроможності)
Кумулятивний коефіцієнт ресурсного забезпечення $K_{res,cum}$	~0,50 (покриття близько половини потреб у фінансуванні відновлення)	0,75–0,80 (забезпечення до 75–80 % потреб завдяки поєднанню власних, державних і донорських ресурсів)
Частка капітальних видатків у бюджеті, %	10–15 % (переважання поточних і соціальних видатків)	25–30 % (зміщення пріоритету на інвестиції у відновлення та розвиток)
Обсяг інвестицій у відновлення на душу населення	низький, переважно за рахунок гуманітарної допомоги	зростання в 2–3 рази за рахунок відновлювальних субвенцій, ДПП і запозичень

Наведені оцінки є орієнтовними та базуються на сценарному підході, але вони демонструють, що поєднання вдосконалених інструментів фінансової децентралізації може суттєво посилити фінансову спроможність Оріхівської МТГ. Це створює передумови для переходу від «режиму виживання», описаного в інтерв'ю керівництва громади, до етапу планового повоєнного відновлення та просторового розвитку відповідно до бачення, сформованого в концептуальній моделі механізму фінансового забезпечення.

3.4. Висновки до розділу 3

У третьому розділі магістерської роботи було зосереджено увагу на формуванні інструментарію удосконалення механізму фінансової децентралізації з метою забезпечення повоєнного відновлення територіальних громад на прикладі Оріхівської міської територіальної громади. Результати дослідження дали змогу перейти від діагностики фінансового стану та сценарного аналізу ресурсної бази до розроблення практично орієнтованих

рішень, які можуть бути використані органами місцевого самоврядування та державними інституціями.

По-перше, запропоновано концептуальну модель механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення територіальної громади. Модель побудована як багаторівнева система, що охоплює міжнародний, національний, регіональний, муніципальний та проєктний рівні управління і поєднує основні етапи фінансового циклу: діагностику, стратегічне планування, формування портфеля проєктів, мобілізацію ресурсів, реалізацію заходів просторового розвитку, моніторинг і коригування бюджетної політики. Важливим елементом моделі є використання інтегрального індексу фінансової спроможності громади як «вхідного» індикатора, від якого залежать доступ до різних інструментів фінансування, обсяг державної підтримки та можливість розширення власного податкового й інвестиційного потенціалу.

По-друге, розроблено й проаналізовано три сценарії формування ресурсної бази відновлення Оріхівської МТГ: інерційно-мінімальний, керованого відновлення та прискореного «зеленого» відновлення. На основі агрегованої моделі ресурсів та потреб (R_t і N_t) введено кумулятивний коефіцієнт забезпеченості $K_{res,cum}$, що дозволяє кількісно оцінювати ступінь покриття відновлювальних потреб громади. Показано, що за інерційного сценарію навіть за умов значної донорської підтримки громада зможе профінансувати лише близько половини необхідних заходів, тоді як реалізація сценарію керованого відновлення дає змогу скоротити «фінансовий розрив» до 20–30 %, а перехід до сценарію прискореного «зеленого» відновлення створює передумови для майже повного забезпечення потреб. У результаті доведено, що ключовим фактором успіху є не стільки номінальний обсяг зовнішньої допомоги, скільки спроможність громади формувати якісний проєктний портфель, забезпечувати власний внесок і розвивати партнерства з бізнесом.

По-третє, сформульовано систему практичних рекомендацій щодо удосконалення інструментів фінансової децентралізації з урахуванням специфіки Оріхівської громади як прифронтової та сильно зруйнованої

території. Запропоновано напрями зміцнення дохідної бази місцевого бюджету. Обґрунтовано необхідність перегляду механізмів міжбюджетного вирівнювання через запровадження індексу воєнних руйнувань та спеціальних відновлювальних субвенцій для прифронтових громад. Окрему увагу приділено перспективам використання муніципальних запозичень та державно-приватного партнерства після стабілізації безпеки, а також інституційному посиленню – створенню фінансово-аналітичного офісу відновлення, впровадженню програмно-цільового планування й механізмів участі громадськості.

По-четверте, здійснено орієнтовну оцінку економічного ефекту від реалізації запропонованих заходів. Показано, що, навіть за консервативних припущень, їх впровадження може сприяти зростанню власних доходів Оріхівської громади на 20–25 %, підвищенню коефіцієнта бюджетної автономії до 0,35–0,40, збільшенню частки капітальних видатків у структурі бюджету до 25–30 % та підвищенню інтегрального індексу фінансової спроможності з критично низького до середнього рівня. Кумулятивний коефіцієнт ресурсного забезпечення відновлення $K_{res,cum}$, у такому випадку може зрости з приблизно 0,5 до 0,75–0,8, що означає перехід від «бюджету виживання» до формату бюджету розвитку, здатного підтримувати реалізацію середньострокових програм відбудови й просторового розвитку.

Узагальнюючи результати третього розділу, можна зробити висновок, що поставлені в роботі завдання щодо розроблення концептуальної моделі механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення громади, сценарного аналізу формування її ресурсної бази та формування практичних рекомендацій з удосконалення інструментів фінансової децентралізації виконані. Сформований інструментарій є методологічно узгодженим із сучасними підходами ЄС, Світового банку та ОЕСР до відбудови постконфліктних територій і може бути адаптований для використання іншими воєнно ураженими громадами України.

ВИСНОВКИ

Магістерська робота присвячена комплексному дослідженню механізму фінансової децентралізації та його ролі у забезпеченні повоєнного відновлення територіальних громад на прикладі Оріхівської міської територіальної громади Запорізької області. Актуальність теми зумовлена поєднанням двох потужних викликів для системи публічних фінансів України – тривалої реформи децентралізації та повномасштабної збройної агресії рф, яка спричинила безпрецедентні руйнування, різке погіршення бюджетної стійкості значної частини громад, поглиблення соціально-економічних дисбалансів між регіонами. За таких умов фінансова децентралізація має розглядатися не лише як інструмент розширення повноважень місцевого самоврядування, а як ключовий механізм мобілізації й ефективного використання ресурсів для відновлення та просторового розвитку територій.

Мета роботи – обґрунтування теоретико-методологічних засад і розроблення практичних рекомендацій з удосконалення механізму фінансової децентралізації для забезпечення повоєнного відновлення територіальних громад на прикладі Оріхівської МТГ – досягнута повною мірою. Відповідно до поставленої мети у роботі виконано такі основні завдання.

По-перше, досліджено економічну сутність, принципи та еволюцію фінансової децентралізації в системі публічних фінансів. Узагальнено підходи вітчизняних і зарубіжних учених до трактування фінансової децентралізації, визначено її як цілеспрямований процес перерозподілу ресурсів, повноважень і відповідальності між центром та місцевим самоврядуванням з метою підвищення ефективності надання публічних послуг, стимулювання місцевого розвитку та посилення підзвітності влади перед громадою. Показано, що українська модель фінансової децентралізації пройшла кілька етапів – від обмеженої фіскальної автономії органів місцевого самоврядування до формування базової ланки бюджетної системи у вигляді спроможних територіальних громад з розширеним переліком закріплених доходів і

повноважень. Відзначено, що у воєнних умовах виникла потреба в перегляді окремих інструментів децентралізації з урахуванням нових ризиків та дисбалансів.

По-друге, проаналізовано місцеві бюджети як фінансову основу розвитку та відновлення територіальних громад. Обґрунтовано функції місцевих бюджетів у системі публічних фінансів, розкрито їхню роль у забезпеченні базових соціальних послуг, інфраструктурних інвестицій, економічного зростання на місцевому рівні. На основі порівняння довоєнних і воєнних показників виконання місцевих бюджетів України показано, що, з одного боку, фінансова децентралізація посилила дохідну базу громад завдяки розширенню частки закріплених податків, а з іншого – війна призвела до різкого падіння власних доходів, зростання залежності від трансфертів та переформатування видаткової структури у бік пріоритетного фінансування безпеки та соціальної підтримки.

По-третє, узагальнено теоретичні підходи до формування механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення громад. Показано, що в сучасних умовах такий механізм має спиратися на багатоканальну ресурсну базу (державний бюджет, міжнародна допомога, власні доходи громад, приватні інвестиції), використовувати проектно-орієнтований підхід, базуватися на принципах «build back better», просторової справедливості та зеленої трансформації. На цій основі сформовано авторське бачення механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення як системи, що поєднує інституційні, податкові, трансфертні, боргові, інвестиційні та організаційні інструменти.

По-четверте, здійснено комплексну оцінку механізму фінансової децентралізації та фінансової спроможності Оріхівської міської територіальної громади в умовах воєнного стану. Описано соціально-економічні особливості громади, масштаб воєнних руйнувань, демографічні зміни, структуру місцевої економіки. На основі аналізу динаміки доходів і видатків бюджету Оріхівської МТГ обґрунтовано, що внаслідок бойових дій громада практично втратила

власну податкову базу, перетворившись на трансфертозалежний бюджет «виживання», основною метою якого є забезпечення мінімального рівня життєзабезпечення населення, підтримка критичної інфраструктури й обороноздатності. Запропоновано та розраховано систему показників фінансової спроможності, яка поєднує класичні бюджетні індикатори з показниками інвестиційної активності, демографічної стійкості та масштабів руйнувань, а також інтегральний індекс фінансової спроможності громади щодо повоєнного відновлення. Показано, що Оріхівська МТГ належить до групи громад з низьким/критичним рівнем фінансової спроможності.

По-п’яте, розроблено й обґрунтовано концептуальну модель механізму фінансового забезпечення повоєнного відновлення територіальної громади, яка відображає взаємодію міжнародного, національного, регіонального, локального та проектного рівнів управління та охоплює ключові етапи фінансового циклу: діагностика – планування – формування портфеля проєктів – мобілізація ресурсів – реалізація – моніторинг і корекція. Особливістю моделі є використання інтегрального індексу фінансової спроможності як інструмента диференціації режимів підтримки громад (від базового до посиленого для прифронтових територій) та прив’язки набору фінансових інструментів до досягнутого рівня спроможності.

По-шосте, розроблено сценарії формування ресурсної бази повоєнного відновлення Оріхівської громади («інерційно-мінімальний», «кероване відновлення», «прискорене зелене відновлення») та проведено їх порівняльний аналіз. Запропоновано використовувати коефіцієнт кумулятивної забезпеченості потреб у відновленні як показник узгодженості обсягів ресурсів із потребами у горизонті 10 років. Показано, що лише перехід від інерційного до керованого й надалі до прискореного сценарію, який передбачає суттєве посилення інституційної спроможності громади, її участі в програмах міжнародної допомоги, нарощування власних доходів та активне використання державно-приватного партнерства, дозволить наблизити рівень забезпеченості потреб у відновленні до 80–100 %.

По-сьоме, сформульовано практичні рекомендації щодо удосконалення інструментів фінансової децентралізації як на рівні державної фінансової політики, так і на рівні конкретної громади. Для держави запропоновано доповнити формулу базової дотації індексом воєнних руйнувань, запровадити спеціальні відновлювальні субвенції для прифронтових територій, посилити проектний підхід у розподілі коштів міжнародної допомоги та інтегрувати систему оцінювання фінансової спроможності громад у процес прийняття рішень щодо підтримки. Для Оріхівської громади рекомендовано: оптимізувати адміністрування ПДФО та місцевих податків, завершити інвентаризацію комунального майна й розвинути неподаткові доходи, поступово готуватися до використання інструментів муніципальних запозичень і державно-приватного партнерства, створити фінансово-аналітичний офіс відновлення, запровадити програмно-цільовий метод бюджетування та механізми прозорого моніторингу проєктів відбудови. Орієнтовні розрахунки показують, що реалізація цих заходів може забезпечити зростання власних доходів громади на 20–25 %, підвищення коефіцієнта бюджетної автономії до 0,35–0,40, збільшення частки капітальних видатків до 25–30 % та підвищення інтегрального індексу фінансової спроможності до середнього рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАННОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Musgrave R. A. The Theory of Public Finance: A Study in Public Economy. New York: McGraw–Hill, 1959.

2. Oates W. E. An Essay on Fiscal Federalism. *Journal of Economic Literature*. 1999. Vol. 37, No. 3. P. 1120–1149.

3. Boex J., Williamson T., Yilmaz S. Fiscal Decentralization, Local Public Sector Finance, and Intergovernmental Fiscal Relations: A Primer. Washington, DC: World Bank, 2022.

4. Bahl R., Bird R. Fiscal Decentralization and Local Finance in Developing Countries: Development from Below. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2018.

5. Council of Europe. European Charter of Local Self-Government. Strasbourg, 1985. URL: https://rm.coe.int (дата звернення: 27.10.2025).

6. Книр М. В., Будник Н. В. Децентралізація бюджетних процесів в Україні: результати та виклики. *Наукові праці НДФ*І. 2020. № 2 (91). С. 59–74.

7. Канєва Т. В., Карпенко М. Ю. Доходи місцевих бюджетів як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку територій. *Проблеми економіки*. 2023. № 1 (55). С. 185–191.

8. Цимбалюк І., Павліха Н., Корнелюк О. Місцеві бюджети як основа фінансової самостійності та конкурентоспроможності територій. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-55-107.

9. Romanova V., Umland A. Ukraine’s Decentralization Reforms Since 2014: Initial Achievements and Future Challenges. London: Chatham House, 2019.

10. Раделицький Ю. О., Симанич Н. Б. Місцеві бюджети як фінансова база місцевого самоврядування в умовах економічної нестабільності. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. № 4. С. 403–407. DOI: 10.36887/2415-8453-2023-4-65.

11. Rubai O., Syniavska L., Kolodii A. Local Budgets in the Conditions of Financial Decentralization. *Bulletin of Lviv National Environmental University. Series "AIC Economics"*. 2024. No. 31. P. 99–104. DOI: 10.31734/economics2024.31.014.

12. Krupka M., Zamaslo O., Petyk M. Financial Sustainability of Local Budgets in Ukraine in the Context of Financial Inclusion and Post-war Economic Recovery. *World of Finance*. 2025. No. 3. P. 8–20. DOI: 10.35774/sf2025.03.008.

13. Yushko S. Formation of Local Government Budget Revenues: Assessment of Changes Caused by the Implementation of Decentralization Reform in Ukraine in the Pre-war Period. *Finance of Ukraine*. 2025. No. 5. P. 23–40.

14. Trusova N. Formation of Local Budget Revenues in the Conditions of Fiscal Decentralization in Ukraine. World of Finance. 2018. No. 1. P. 85–96.

15. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. Портал «Децентралізація». 01.03.2024. URL: https://decentralization.gov.ua (дата звернення: 28.10.2025).

16. Аналіз місцевих бюджетів за січень–квітень 2024 року. Портал «Децентралізація». 24.06.2024. URL: https://decentralization.gov.ua (дата звернення: 28.10.2025).

17. Огляд виконання Державного бюджету України на 2024 рік та завдань бюджетної політики на 2025 рік. Національний інститут стратегічних досліджень. 30.04.2025. URL: https://niss.gov.ua (дата звернення: 28.10.2025).

18. United Nations Development Programme in Ukraine. Ukraine Recovery Framework та проєкт Support to Rapid Economic Recovery of Ukrainian Municipalities. UNDP, 2023–2025. URL: https://www.undp.org/ukraine (дата звернення: 28.10.2025).

19. Довженко В. А., Першко Л. О., Сус Ю. Ю. Планування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: публічне управління, право та адміністрування*. 2024. Вип. 13.

20. Коляда Т. А. Фінансове забезпечення сталого розвитку територіальних громад України як чинник реальної децентралізації повоєнного

відновлення. *Бізнес Інформ*. 2024. № 7. С. 385–393. DOI: 10.32983/2222-4459-2024-7-385-393.

21. Забезпечення фінансової спроможності громад в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення / О. П. Куриш, Т. І. Саприкіна, І. С. Харовська та ін. *Публічне управління та адміністрування в умовах воєнного стану*. 2024. № 13. С. 45–53.

22. OECD. Turning to Regions and Local Governments to Rebuild Ukraine. Paris : OECD, 2022. 76 p.

23. OECD. Supporting Regional and Municipal Reconstruction and Recovery in Ukraine. Paris : OECD, 2023.

24. UNDP. Multi-level Governance in Crisis-Affected Settings. New York : United Nations Development Programme, 2025.

25. Ball N. Funding Mechanisms for Post-Conflict Reconstruction. The Hague : Clingendael Institute, 2007. 53 p.

26. Ack A. Building Forward Better: Review of Sustainable Recovery Frameworks and Lessons for Ukraine. Winnipeg : International Institute for Sustainable Development, 2024.

27. World Bank, Government of Ukraine, European Commission, United Nations. Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment (RDNA3). Washington, DC : World Bank, 2024.

28. World Bank. Building Blocks for Ukraine’s Recovery and Long-Term Development. Washington, DC : World Bank, 2024.

29. Ясенецький В. Фінансова спроможність територіальних громад: методологічні засади формування адаптивної моделі забезпечення. *Економіка та підприємництво*. 2025. № 2. С. 34–42.

30. Збереження і розвиток України в умовах війни та миру : національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха та ін. Київ : НАН України, 2024. 220 с. (розд. 4.5 «Фінансове забезпечення повоєнного відновлення національної економіки»).

31. Севастьянов Р. В., Андріїшина А. В. Діалог з громадянами як фактор розвитку об'єднаних територіальних громад // Збірник матеріалів II Міжнародної конференції. 2022. С. 48–49.

32. Соціально-економічний паспорт Оріхівського району. Оріхівська районна рада. 2017. URL: https://surl.li/tgzspl (дата звернення: 28.10.2025).

33. Розділ III. Місцеві бюджети (ст. 63–80) // Бюджетний кодекс України. URL: https://surli.cc/crfals (дата звернення: 27.10.2025).

34. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2024 рік. Децентралізація : офіц. веб-портал. 24.03.2025. URL: https://surl.lu/plysmz (дата звернення: 28.10.2025).

35. Бюджет Оріхівської міської територіальної громади // Портал «Open Budget». URL: https://surl.lu/mrtaqn (дата звернення: 28.10.2025).

36. Шуст О. А., Варченко О. М. Фінансова спроможність територіальних громад України в умовах децентралізації. *Економіка та менеджмент АПК*. 2024. № 6. С. 6–30.

37. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. URL: https://decentralization.ua/news/17747 (дата звернення: 28.10.2025).

38. 'We are writing the ABC of survival…' Interview with the head of the Orikhiv community. Decentralization.gov.ua. 21.05.2025. URL: https://decentralization.gov.ua/en/news/19629 (дата звернення: 28.10.2025).

39. Krupka M. Financial sustainability of local budgets in Ukraine in the conditions of martial law. 2025. URL: https://surl.lu/ymizsz (дата звернення: 28.10.2025).

40. Pasichnyi M. D., Obukhov R. O. Finansova spromozhnist terytorialnykh hromad u konteksti zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku. *Business Inform*. 2024. No. 4. P. 221–229.

41. Сембер С. В., Чубарь О. Г., Машіко К. С. Теоретичні підходи до визначення сутності фінансової спроможності та фінансових ресурсів територіальної громади. *Регіональна економіка*. 2015. № 3. С. 81–90.

42. Лютий І. О., Спасів Н. Я. Оцінка фінансової спроможності об’єднаних територіальних громад. *Фінанси України*. 2019. № 7. С. 92–112.

43. Holynskyi Yu. O., Nuriieva V. R. Finansova spromozhnist hromad pid chas povnomasshtabnoi viiny. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. Vol. 55. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-55-41.

44. Pitiulych M. M., Krupka A. Ya., Minkovych V. T., Chakii O. I. Determinanty rozvytku ta yikh vplyv na finansovu stiikist terytorialnykh hromad. *Регіональна економіка*. 2023. № 1 (107). С. 34–44. DOI: 10.36818/1562-0905-2023-1-4.

45. Ukrainian communities at the forefront: The role of municipalities in Ukraine’s reconstruction. CEE Bankwatch Network, 2023. 30 p.

46. Ukraine Plan under the Ukraine Facility. Ministry of Economy of Ukraine, 2024. URL: https://surl.li/dukiyh (дата звернення: 28.10.2025).